

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

9 Vriend van Perk (1880-1881)

Onder de studenten aan de Amsterdamse universiteit met wie Willem Kloos college liep bevond zich Jacques Perk. Kloos raakte met hem bevriend na een toevallige ontmoeting in de Kalverstraat – een ontmoeting die de Nederlandse literatuur niet onberoerd zou laten. Zij voelden zich aan elkaar verwant, lazen elkaars sonnetten, schreven elkaar gedichten, gingen samen op reis naar Perks geliefde La Roche. In de herfst van 1881 overleed, op 22-jarige leeftijd, Perk, die toen al met Kloos had gebroken.

9.1 Naar Mathilde

‘Zo, Kloos, ben je daar? Dat komt juist van pas.’ Met uitgestoken hand stak de blonde knaap de Amsterdamse Kalverstraat over. ‘Wie ben je? Ik ken je niet,’ reageerde Willem Kloos nogal stug. Op joviale toon legde Jacques Perk uit dat zij elkaar wel degelijk kenden: nog niet zo lang geleden zaten zij beiden in verschillende klassen van de Hogere Burgerschool aan de Keizersgracht.⁴³⁵ Perk had zojuist als introducé in de zaal van het Leesmuseum aan het Rokin 102 ‘Rhodopis’ gelezen, de eerste publieke proeve van Kloos’ dichterschap.⁴³⁶ Het was 15 mei 1880.⁴³⁷

De datum en de plaats van deze voor Kloos belangrijke ontmoeting vallen niet met totale zekerheid vast te stellen. In een interview met D’ Oliveira aan het begin van de twintigste eeuw plaatste Kloos de ontmoeting ‘op een goede dag [...] in de Kalverstraat bij de Halvemaansteeg’. Jeanne Kloos vermeldde in de hagiografie over haar man alleen de Kalverstraat, niet het Leesmuseum.⁴³⁸

Nu bevindt de Halvemaansteeg zich bij het Rembrandtplein en niet bij de Kalverstraat. Een elders door Kloos vermeld ontmoetingspunt, de Heiligeweg ligt w l bij de Kalverstraat.⁴³⁹

⁴³⁵ Kloos, ‘Dr. Karel de Jong en Mr. Willem Bilderdijk’, april 1934, p. 427.

⁴³⁶ Een introducé had 14 dagen vrije toegang tot het Leesmuseum. Perk was nog geen lid op die 15de mei van het jaar 1880, de dag waarop Kloos de ontmoeting dateert. Kloos was dat wel. Volgens het reglement konden jongemannen tussen de 18 en de 22 jaar voor f 10,00 buitengewoon lid of student-lid worden. Het archief van het Leesmuseum leert ons dat Kloos op 28 april 1880 lid van het Leesmuseum was geworden, tegelijk met Paap. Zij waren door Doorenbos (lid vanaf oktober 1865) voor de ballotagecommissie gebracht en aangenomen; Paap als ‘Pape’, een grap die hij wel meer gebruikte. Perk en Van Deventer werden wat later lid: beiden op 27 oktober. Ds. Perk (lid vanaf juni 1872) had hen ‘voorgesteld’ aan de ballotagecommissie, wat hij in november 1880 ook deed voor H.G. Samson en in oktober 1882 voor Van Eeden. Van de jongeren was Van der Goes het eerst lid: al in mei 1879. Van der Goes bracht in september 1882 ook Verwey voor de ballotage. Al deze gegevens uit: Archief van Het Leesmuseum, Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 130.82 en 130.88.

⁴³⁷ Zie o.a.: Kloos 1986, p. 145.

⁴³⁸ D’Oliveira 1977, p 32-33. Voor het eerst uitgegeven in 1909. Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 63.

⁴³⁹ In het dagblad *De Waarheid* lazen de communistische lezers op zaterdag 20 november 1948 in een artikel, ‘De dichter en zijn tijd. Willem Kloos’, ondertekend met G.K. over de ‘revolutionair’ Kloos:

Op e n goede dag wandelde ik eens in de Kalverstraat bij de Heiligeweg en een lang, blond jongmens kwam lachend op mij toe. ‘Dag Kloos’, zei hij en stak zijn hand uit. ‘Ga jij met me mee?’ Ik dacht: die vergist zich, ik ken ’m niet... ‘Ken je me niet?’ vroeg ’t jongmens. Ik zeg: ‘Neen’. ‘Wel’, antwoordde hij. ‘Ik ben Jacques Perk. We zijn samen op de H.B.S. geweest...’ Aldus heeft Willem Kloos eens de hernieuwde kennismaking met zijn voormalige medescholier gekenschetst, nadat beiden, sinds ze de schoolbanken verlaten hadden, tot dichter waren uitgegroeid. Ga jij met me mee?’ had Perk gevraagd en Kloos ging mee en Perk las hem voor uit zijn Mathilde. [...]

Van strijdblad, dat niet uitsluitend beperkt bleef tot bijdragen van artistieke aard, maar ook in sociaal en politiek opzicht een mening verkondigde, werd het tot het orgaan van hetgeen zich gegroepeerd hield om Kloos, die zijn jeugdvlam gedoofd zag en verbeter het zinkende schip van de hyper-individualistische binnenkamer-aesthetiek meende te moeten blijven verdedigen. [...] Hij was een revolutionair uit verzet tegen de kleinheid, die hij dodelijk haatte, de kleinheid van de samenleving,

Dat zij elkaar in mei 1880 tegen het lijf liepen staat vast, en dat Perk de ‘Rhodopis’ gelezen had blijkt uit zijn gedicht van niet veel later:

Rhodopis met het blozend rozenaanschijn
 Legde onze handen heimlijk in elkander
 Toen vonden wij opeens den eendren ander
 En zonnig werd door vriendschap ons het aanzijn.⁴⁴⁰

Blijft de vraag: welke dag in mei 1880? In een brief van 19 mei berichtte Kloos voor de eerste keer aan Vosmaer over Perk:

ik wou ze aan mijn vriend Jacques Perk geven – voor wien ik in 't voorbijgaan den hoed afneem, maar hem tevens de hand druk – dien ik zeer onlangs leerde kennen, en die mij verzocht de complimenten etc, van hem aan U, over te brengen.⁴⁴¹

Kloos was in die brief verrassend openhartig tegenover Vosmaer, die hij nog niet in persoon ontmoet had. Hij was zich ervan bewust, bekende hij de Hagenaar, dat de vriendschap met Perk voor hem belangrijk was. Want: ‘Ik leef zoo afgezonderd van de buitenwereld, dat het kleinste bewijs, dat die buitenwereld zich eenigszins om mij bekommert, reeds gelukkig maakt.’

In een briefkaart aan Vosmaer van 29 november 1881 meldde Kloos:

onze eerste kennismaking dateert eerst van 15 mei 1880, onze intimiteit ten minste.⁴⁴²

Er is geen enkele reden om Kloos' eigen datering in twijfel te trekken. Ook Van Halsema en Slijper zetten geen vraagtekens bij zaterdag 15 mei 1880. Anderen, Meijer bijvoorbeeld, veronderstellen dat Kloos en Perk elkaar allang kenden uit de collegebanken en via hun wederzijdse kennis Doorenbos.⁴⁴³ Dan slaan zij, in de drang om veel van wat Kloos

maar niet vóór de grootheid daarvan — slechts voor zijn eigen grootheid. ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten...’ schreef hij in zijn jeugd. [...]

Maar deze stem moest verzwakken toen de gemeenschappelijke hartstocht van het verzet taande, toen de wilde haren waren uitgevallen, toen de aangeboorde bron een bedding zocht, toen de andere Nieuwe Gidsers eigen wegen gingen zoeken naar een synthese, elk op hun eigen wijze, toen de breuk kwam met zijn jeugdvriend Verwey, die hem eenmaal verafgood had — deze stem móest zich- zelf overschreeuwen en verbrokkelen, breken:

‘En later, later, zal men 't zien: een Rots
 Van schrik'lijke Ikheid, met den dood als wapen,
 Mijn Hoge Zelf...’

De tragiek van de individualistische kunstenaar, wiens macht in onmacht overslaat, plotseling, rauw. Want wij, die later leven, zien geen ‘Rots van schrik'lijke Ikheid’, geen ‘Hoge Zelf’, maar alleen een geniale losgeslagen burger, ‘een jongeman met een duivelse aanleg voor het woord’, zoals Kelk het voortreffelijk uitdrukte.

Aldus de Vijftiger Gerrit Kouwenaar, van 1945 tot 1950 kunstredacteur van *De Waarheid*.

⁴⁴⁰ Hier geciteerd uit Perk 1957, p. 152. Stuiveling heeft deze gedichten, waarvan wij enkelen hierna citeren, de titel ‘Verzen voor een vriend’ meegegeven. Dit motto is noch uit Kloos' noch uit Perks pen gevloeid.

⁴⁴¹ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 19 mei 1880, in: Stuiveling 1939, p. 47-48.

⁴⁴² Briefkaart van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 29 november 1881, in: Stuiveling 1939, p. 101.

⁴⁴³ Van Halsema 1993, p. 517; Slijper 2010, p. 7; Meijer 1972, p. 1, 65.

beweerde met een korrel zout te nemen, gemakshalve geen acht op Kloos' toevoeging 'onze intimiteit ten minste'. Waarmee Kloos waarschijnlijk wilde aangeven Perk wel eerder tegen te zijn gekomen (in de gangen van de hbs of in de collegezalen) maar dat hij toen nooit echt met hem in contact was getreden.

Kloos liep vaak door de Kalverstraat. In die straat bevonden zich niet alleen boekhandels maar ook veel etablissementen. Bij de Heiligeweg woonde oud-klasgenoot Jan Hendrik Wakker, die Kloos af en toe bezocht, zoals blijkt uit een sonnet op een briefkaart voor Wakker waarin hij aankondigde binnenkort eens bij hem langs te komen.⁴⁴⁴ Zelf herinnerde Kloos zich dat hij 'nog maar even in de twintig, haast iedere middag flaneerde door de Amsterdamse Kalverstraat. Waarin ik mij reeds van dat ik een kleine jongen was, volkomen thuis had gevoeld.'⁴⁴⁵ Eens kwam hij er ook Van Lennep, de vertaler van *Hyperion*, tegen en hij liep er ook Boeken tegen het lijf.⁴⁴⁶

'Dadelijk' of diezelfde avond ging Kloos, op diens uitnodiging, bij Perk langs.⁴⁴⁷ Hij liep naar de Kerkstraat waar Jacques vanaf dinsdag 27 april op nummer 263 een kamer had betrokken, door bemiddeling van zijn vader. Officieel woonde hij echter, volgens de stedelijke administratie, bij zijn ouders aan de Reguliersgracht 53, het adres waar het hele gezin eind april vanaf het Haarlemmerplein naartoe was verhuisd.⁴⁴⁸

In de weken die volgden las Kloos Perks *Mathilde*. Het werd het begin van een korte, maar intense vriendschap. In de eerste weken na hun kennismaking ruilden zij geschenken uit. Kloos schonk Perk zijn eigen exemplaar van Von Platens *Gedichte*.⁴⁴⁹ Perk stuurde Kloos op 19 mei een enveloppe, geadresseerd aan 'Den heer J.W.Th. Kloos./ litt. stud./ Keizersgracht hoek Leidschestr. 33.' Kloos heeft deze enveloppe, met daarin een pluk van Perks geelblond haar, zijn leven lang bewaard.⁴⁵⁰

Het is geen toeval dat Kloos dezelfde 19de mei, in de eerder gememoreerde brief aan Vosmaer, Jacques Perk noemde. Perk was voor Vosmaer immers geen onbekende, want hij correspondeerde al vanaf 1878 met de jonge dichter. De hoofdredacteur van *De Nederlandsche Spectator*, was min of meer Perks mentor.⁴⁵¹ Kloos meende ongetwijfeld (ook) dat Vosmaer, die in de jongeren zielsverwanten zag, een goede springplank naar de literaire wereld kon zijn - naast Doorenbos, die behalve docent een gerespecteerd literair criticus was. Zo bracht zijn ontmoeting met Perk Kloos ook dichter bij Vosmaer.

⁴⁴⁴ J.H. Wakker: nat: stud: Kalverstraat b/d Heiligenweg'. Zie Kloos en Wakker 1981. Het sonnet is gedateerd 26 juni 1881. Wakker antwoordde Kloos ook met een sonnet.

⁴⁴⁵ Kloos 1986, p. 125; en Kloos, 'Een "Nieuwe-Gidser" die tevens lid was van het vorige geslacht', oktober 1927, p. 461 naar aanleiding van 'John Keats, *Hyperion*, metrisch vertaald door Mr. W.W. van Lennep. Ingeleid door Jhr. Dr. J. Six. Wereldbibliotheek.'

⁴⁴⁶ Zie voor Van Lennep ook noot 327.

⁴⁴⁷ In sommige verslagen van deze ontmoeting schrijft Kloos 'dadelijk', soms meldt hij dat Perk hem voor die avond uitnodigde.

⁴⁴⁸ Zie: Stuiveling 1959, p. 227; Ringregisters Kerkstraat en Reguliersgracht, 5006 Stadsarchief Amsterdam.

⁴⁴⁹ Zie ook: Slijper 2010, p. 51.

⁴⁵⁰ Hier geciteerd uit: Slijper 2010, p. 45.

⁴⁵¹ Zie: Maas 1987, p. 253. Vosmaer verdedigde, stelt Maas, het vrije vers en de stelling dat vorm en inhoud één zijn.

Als Vosmaer in 1880 bij jongeren als Perk, Kloos en Paap gelijksoortige inzichten aantreft, bloeit hij helemaal op en geeft in zijn correspondentie blijk van een aanstekelijk enthousiasme. Het is niet voor niets dat hij in zijn correspondentie met deze jongeren spreekt over 'onze richting'. Die 'steeds meer veld wint.'

Perk liet Kloos, zoals gezegd, zijn *Mathilde* (eerst nog onder de titel 'Een Ideaal') lezen, althans zo herinnerde Kloos zich ruim veertig jaar later:

Sinds den dag, dat ik den dichter kennen leerde, in Mei 1880, wisselden hij en ik herhaaldelijk over zijn 'Mathilde' van gedachten, waardoor hij er dan soms toe kwam, om kleine verbeteringen in zijn tekst te maken. Hij gaf mij b.v. het handschrift, dat 'Mathilde' is betiteld, uit eigen beweging mee naar huis, daartoe bewogen door de ernstige belangstelling, die hij zag, dat ik voor voelde, en verzocht mij het te willen bestudeeren, en er dan bij te schrijven de opmerkingen, die ik er over te maken krijgen zou. Ik deed dat gaarne, en het gevolg was, dat hij aan vele dier opmerkingen gevolg heeft gegeven, zooals uit het handschrift blijkt.⁴⁵²

In dat handschrift, het tweede van de drie *Mathilde*-versies, noteerde Kloos met potlood opmerkingen als 'fraai', of: 'wat subtiel, vind je niet Jacques'.⁴⁵³ Bij 'Ochtendbede' merkte hij op: 'heerlijk en de terzinen vooral maar neem alsjeblieft dat eene uitroepsteek weg! Je hoeft het niet te schreeuwen.' Een andere keer noteerde hij 'matte herhaling'. Bij 'De akker' schreef hij 'Fraai, maar wat bedoel je er eigenlijk mee? Dat alle menschen eenmaal gemeen zullen worden?'.⁴⁵⁴ Bij 'Het Grafkruis' noteerde hij 'niet veranderen'. Soms corrigeerde hij een kleinigheid: bij 'De Akker' dichtte Perk in de eerste terzine 'Slecht is hij, onbehouden en van zinnen'. De kritiek van Kloos luidde: 'onbehouwen is het woord'. En bij 'De burcht in puin': 'zeer mooi', om eronder uit één van Von Platens Venetiaanse sonnetten te citeren.⁴⁵⁵

Nun steht ein Dichter an den Prachtgeländern
Der Riesentreppe staunend und bezahlet
Den Thränenzoll, der nichts vermag zu ändern
Platen. Venetian Sonn:

Voor de volgende versie (de derde en laatste) maakte Perk dankbaar gebruik van Kloos' kritische opmerkingen. Hij bracht verbeteringen aan en schrapte een aantal gedichten die bij Kloos geen genade vonden.⁴⁵⁶ Stuiveling schetst in *Het korte leven van Jacques Perk* het volgende beeld:

⁴⁵² Kloos, 'Een vergissing van den letterkundigen Atlas', december 1923, p. 839- 840, 845. Zie ook: Brief van M.A. Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 13 november 1881, in: Stuiveling 1939, p. 82.

⁴⁵³ Zoals wij later nog zullen zien, heeft Perk tussen begin december 1879 en augustus 1880 drie handschriften van de *Mathilde*-cyclus samengesteld, die respectievelijk 106, 105 en 64 sonnetten bevatten. In 1941 publiceerde Stuiveling zijn *Jacques Perk. Mathilde-krans. Naar handschriften volledig uitgegeven*. Zie ook: Slijper 2010, p. 105.

⁴⁵⁴ Dit manuscript bevindt zich in het *De Nieuwe Gids*-archief, 69 F4, KB. Zie ook: Stuiveling 1941. Op 2 mei 1897 schreef ds. M.A. Perk in een reactie op een verzoek van Verwey: 'Er waren drie afzonderlijke Mathilden met afwijkende lezingen. [...] Ik schonk er een aan Vosmaer en een aan Kloos. De derde behield ik zelf.' De brief is gedateerd 'Amst 2 mei'; het jaartal is gereconstrueerd. Ds. Perk bedankt Verwey namelijk 'voor de toezending van Aflev. 9 van uw tijdschrift en [...] voor het mooie artikel door U gewijd aan de tweede druk van Jacques gedichten.' In 1897 kwam de tweede druk uit bij S.L van Looy te Amsterdam (en niet bij Pyttersen te Sneek, die de eerste druk uitgaf). Brief van M.A. Perk aan Albert Verwey, d.d. 2 mei 1897, Perk-archief XLI B 9916, BC. Zie voor de handschriften paragraaf 11.3.

⁴⁵⁵ Zie ook: Jellema 2007, p. 20. In Wölfel und Link 1982, p. 381 heeft dit sonnet het nummer XXIV. Zie ook: Sanders 2009, p. 237 e.v. Sanders schrijft op p. 248: 'Dat Kloos *Sonnette aus Venedig* [een cyclus van zeventien sonnetten, gepubliceerd in 1825] kende, blijkt uit het gegeven dat hij in een van de handschriften van Perks poëzie refereerde aan Von Platens Venetiaanse sonnetten en enkele regels overschreef uit diens achtste sonnet.'

⁴⁵⁶ Slijper 2010, p. 105.

In de dagen dat Kloos het [Perks gedichten] las en herlas, werden de grote kwaliteiten en ook de kleine tekorten hem steeds duidelijker. Misschien was hij meer criticus dan Perk, en zeker stond hij fris tegenover een tekst waarop de dichter zelf vrijwel was uitgekeken. Uit eigen eerste ervaring zich bewust van de concentratie, nodig voor het scheppen van één goed sonnet, zag Kloos met verbazing dat een leeftijdgenoot in staat was geweest er in vier maanden tijd honderd te schrijven.⁴⁵⁷

De twee dichters bezongen hun vriendschap. Perk schreef voor Kloos, vermoedelijk al in juni 1880, een reeks van tweeëndertig sonnetten.⁴⁵⁸ Perk dichtte:

O vriend! Als ons gemoed een weerklank vindt
 Waar het zich uit in diepgevoelde dichten,
 Daar zien we 't morgenrood der vriendschap lichten
 Die met haar gouden glans ons leven tint.

Zoo wij voorheen het leven dwaas berichten
 Van duisternis en nacht, wij waren blind...
 Thans zien wij weêr en zien wij wat ons bindt:
 De zon der vriendschap deê dat duister zwichten.

Die vriendschap, die mij vroolijk tegenblinkt
 Uit uwe oprechte trouwe vriendenooogen,
 Waar de gedachte in troont, blijft onverminkt.

Loog zij, dan waar mij alles list en logen,
 Maar neen dat oog waarin mijn ziel verzinkt,
 Houdt niet uit ijdele waan mij opgetogen.⁴⁵⁹

Op een eerder vers van Perk dat met het volgende kwatrijn begon:

Zou ooit mijn oog zich weg van 't uwe wenden
 Dat zich vermeit in 't peilen uwer oogen,
 Zou ooit mijn ziel het van mijn mond gedogen
 Het blij geschonken vriendenwoord te schenden

antwoordde Kloos hem met:

Wen ooit uw oog zich weg van 't mijne wendt,
 In koelheid of in toornend ziels-verachten,
 En gij vergeefs mij op den straal laat wachten,
 Den weer-straal op den straal, dien 't mijne u zendt –

Wen ooit uw ziel zich aan de mijne ontwent,

⁴⁵⁷ Stuiveling 1957, p. 150.

⁴⁵⁸ Van Halsema 2010 ('In onzichtbare gemeenschap met Jacques Perk'): , p. 184.

⁴⁵⁹ Perk 1957, p. 135.

En ooit die lippen, die mij tegenlachten,
Tot bitter-wreedden trek zich plooiend, trachten
Het woord te speken dat mijn Leven schendt, –

Ik zal u niets verwijten, niet verachten,
Want wie het Leven en het Noodlot kent,
Weet dat zij scheiden wat zij samen-brachten.

'k Wijs slechts uw eigen woord u, snood ontkend,
En zwijgend daal ik in den nacht der nachten,
Wen dán uw oog zich weg van 't mijne wendt.⁴⁶⁰

Bijna een halve eeuw later herinnerde Kloos zich:

En Jacques Perk, die door zijn jeugd, nog weinig kritisch onderscheidingsvermogen bezat, deed mij soms met zijn gewone lachende vluchtigheid verstaan, al toonde hij zich heel blij, dat ik *zijn* verzen mooi-vond, dat ik zelf eigenlijk geen dichter was, want daarvoor veel te stilzwijgend-ernstig deed, en dat hij aan verzen van mij, die ik hem liet zien en die nu beroemd heeten, niets dichterlijks vond.⁴⁶¹

Kralt heeft ongetwijfeld gelijk met zijn opvatting dat 'de vriendschap met Jacques Perk [...] voor de dichterlijke ontwikkeling van Willem Kloos van doorslaggevende betekenis [is] geweest.'⁴⁶²

De geregelde omgang met Perk was ook niet alleen belangrijk 'voor de dichterlijke ontwikkeling' van Kloos; ze doorbrak ook het isolement waarin hij, een in zichzelf gekeerde jonge man, zich na zijn de hbs-tijd had teruggetrokken. Zoals hij op 19 mei aan Vosmaer had bericht: Perk bracht hem in contact met 'de buitenwereld'. Hij ontmoette Perks vriend, de docent klassieke talen aan het Amsterdamse gymnasium (het huidige Barlaeus) H.C. Muller (1855-1927), en Perks neef, Charles van Deventer (1860-1931), student in de scheikunde en groot kenner van Plato.⁴⁶³ Kloos maakte ook kennis met de toneelspeler

⁴⁶⁰ Kralt 1995, p. 83. Kralt dateert dit sonnet '1880'. Van Eeten 1963, p. 34 'bewijst' dat dit sonnet aan Perk gericht was. Michaël 1965, p. 150 merkt op: 'Vgl. Perk, Verzen voor een vriend XXV (Zou ooit mijn oog zich weg van 't uwe wenden...)'

Over de datering van Kloos' gedichten is veel te doen geweest. Vooral Kralt, Van Eeten en Michaël mengen zich in de discussie. De laatste merkt veelvuldig op dat een gedicht of voor Perk of voor Beckering bedoeld was. Maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat Kloos 'voor Beckering' dichtte, zoals Michaël meende. Zie ook noot 329.

⁴⁶¹ Kloos, 'Nabetrachting', juni 1929, p. 648.

⁴⁶² Kralt 1985, p. 23.

⁴⁶³ De moeder van Charles van Deventer, Anne Marie Busken Huet, was een zuster van Conrad Busken Huet. In *De Nieuwe Gids* van november 1936, schreef Kloos over zijn vriendschap met Van Deventer.

In 1883 hoorde hij op zijn kamer in de Pijp een aanhoudende scherpe fluittoon. Ik stond dan snel op van mijn antiek bureau, een erfstuk van mijn geleerde en letterkundige grootvader, en door de vensters naar beneden kijkend zag ik daar mijn goede vriend Charles van Deventer staan. Hij wuifde met zijn hand naar boven en ik, twee trappen afsnellend, ontsloot voor hem de voordeur. En rustig beklom hij dan de treden waarlangs ik afgekomen was tot op mijn kamer waar rondom boeken langs de wanden zich hieven en overal verspreid op de vloer lagen, en begon dadelijk onze gewende discussie, ernstig maar toch los-levendig voortgaand over allerlei kwesties van de Griekse filosofie.

Prick 1982, p. 62.

Arnold Ising (1857-1904) en raakte bevriend met Frank van der Goes (1859-1939).⁴⁶⁴ Voordat deze kennismaking kon plaatsvinden moest eerst een misverstand worden weggeruimd.⁴⁶⁵

Mijnheer, Bij deze heb ik de eer U mede te deelen, dat ik U volstrekt niet voor een ongeluk houd, zooals U van bevriende zijde werd bericht, en dat ik dag en uur eener nadere kennismaking aan U overlaat, die zeer aangenaam zal zijn, van Uw dienstv. Dienaar Willem Kloos. Adres tot 1 juli Leidschestraat 33.⁴⁶⁶

Waarop de ontmoeting plaatsvond.

Zo werd Kloos opgenomen in een vriendenclub die later de kern zou vormen van het gezelschap Flanor, waarvan Muller en Van der Goes samen met Mendes da Costa de oprichters waren.

Op 1 juli 1880, twee maanden na de kennismaking met Perk, verhuisde Kloos naar een kamer eveneens in de Kerkstraat. Op nummer 297 woonde hij op nog geen 100 meter van zijn kameraad, met wie hij nu bijna dagelijks optrok.⁴⁶⁷

Vijf dagen na Kloos' verhuizing vertrokken de vrienden voor een kleine drie weken naar België, of zoals Perk aan Arnold Ising schreef: 'ik [ga] den Amsterdamschen plaat poetsen. Morgen vertrek ik naar België zonder een spoor van mij na te laten.'⁴⁶⁸ Een paspoort hadden de vrienden voor hun reis niet nodig, want in 1862 was de verplichting daartoe afgeschaft. Perk en Kloos konden dus zonder zo'n document langs de Belgische steden reizen. Waar wij ze achtereenvolgens terugvinden in Brussel, La Roche, Luik en Spa.⁴⁶⁹ In de Belgische hoofdstad, waar men de Belgische bevrijding van 1830 herdacht, stond de in Brussel domicilie houdende Dr. Doorenbos aan het spoor.⁴⁷⁰

Zo kwamen wij dan in Brussel. Daar wachtte ons Dr. D. op, die ons geleidde naar het hotel, waar wij uitstekend sliepen, 'au bel etage' voor 2,50 fr. Alvorens ons naar bed te begeven, zagen wij nog al wat van de feestvierende stad. In de eerste plaats de Kermis, die toevallig met de herdenkingsfeesten samenvalt.⁴⁷¹

Verder schilderde Perk voor zijn 'Duurbare Oudertjes' de 'verrukkelijke stad' Brussel: 'Alles zeer schoon en opgepoetst, een paradijs voor kunstenaars!'⁴⁷² Over de familie Doorenbos liet Perk weten: 'Het gezin D. is allerliefst, vooral zijn mooie dochters.' Met het gewone Brusselse volk wist Perk ook om te gaan. Na een onenigheid met een 'snooden voerman' die

⁴⁶⁴ Zie voor H.C. Muller o.a.: Oerlemans en Janzen 2001, p. 2-18. Zie voor Charles van Deventer: Oerlemans en Janzen 1999a ('De chemie tussen Plato en de Nes'). Zie voor Arnold Ising: Oerlemans en Janzen 2000, p. 3 e.v.

⁴⁶⁵ Frank van der Goes heette officieel Franc, maar voor de vrienden was hij Frank. Die naam hanteren wij ook.

⁴⁶⁶ Briefkaart van Willem Kloos aan Frank van der Goes, d.d. 5 juni 1880, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Van der Goes-archief 906.

⁴⁶⁷ Zie hiervoor bijvoorbeeld Krijger 1993, p. 132-136.

⁴⁶⁸ Kaartje van Jacques Perk aan Arnold Ising Jr, d.d. 5 juli 1880, Ising-archief Bb 36 a-c, BC.

⁴⁶⁹ Zie voor de relatie tussen Kloos en Perk ook Meijer 1972.

⁴⁷⁰ De echtgenote van Doorenbos woonde vanaf 1879 met enige kinderen in Brussel. Doorenbos zelf bleef met zijn andere kinderen in Amsterdam; tot zijn pensioen in 1884. In de vakanties wonen alle Doorenbossen te Brussel. Zie voor Dr. Doorenbos: Apeldoorn 1948.

⁴⁷¹ Hoogstwaarschijnlijk hebben Perk en Kloos de trein van 11.50 uur genomen, aankomst te Brussel 17.21 uur, volgens de *Reiswijzer* december 1881, aanwezig in BC van de UvA onder 900.40.

⁴⁷² Dat zag Perk juist. Zie: De Bodt 1995.

hen afzette, haalde hij er een diender bij die hem in het gelijk stelde. 'De kerel barstte van boosheid, maar ik ging wat bier drinken en Kloos... stond... verbijsterd.' Er werd ook aan cultuur gedaan. 'Na de thee begaven wij ons naar een pas voltooide, nieuwen schouwburg, Edentheater, waar heel België vol van is en over schreeuwt! 't Is uniek! Uniek!' Perk en zijn 'reisgenoot' hebben in het geheel geen spijt van dit uitstapje onder begeleiding van de oude heer Doorenbos. 'Daar zagen wij alles, pantomime, goochelen, gymnastiek, ballet en nog zooveel. Wij zagen er ook de Parijsche Cocotjes in actie. Sapperloot, wat een geluk voor me, dat die oude heer ons geleidde.'⁴⁷³

Daarna reisde het tweetal door naar La Roche en dat was een hele onderneming. De eerste stop was Melreux. Die plaats bereikten zij in de minder comfortabele derde klas treinwagon. Van Melreux treinden zij nog een klein stukje naar Marloie, waar zij de postkoets namen. 'Wij kwamen te Marloie aan, begunstigd door overheerlijk zomerweder en zaten weldra hooggeheeschen op den verheven postkoets, die met ons wegratelde, naar het groene land der rotsige belofte.'⁴⁷⁴

De twee jonge mannen logeerden in Hôtel du Nord van de gebroeders Meunier: 'Wij sliepen goed in het hotel, kamers 3 en 4. Doch 's morgens meende ik te veel verrast te worden door zekere lieveheers-beestjes.'⁴⁷⁵ Waarop een van de broers Meunier de twee heren maar in zijn eigen huis te slapen legde. Veel zaten ze 'op de nieuw gebouwde veranda van Café Royal, die van hout is uitgebouwd en uitziet op de brug en de rivier'.⁴⁷⁶

Het was voor Jacques niet zijn eerste bezoek aan La Roche. In de zomer van het jaar daarvoor had hij er samen met zijn ouders en zusters een week gelogeerd. Toen ontmoette hij Mathilde Thomas. Perks vader, naast predikant ook schrijver van reisverslagen, licht een sluier op over zijn zoons muze:

De eerste maal dat wij La Roche bezochten en in het Hôtel du Nord onzen intrek namen, hadden wij als burens aan tafel Dr. De Reul uit Brussel en zijn nichtje en pupil Mej. Mathilde de Reul. Met beiden geraakten wij al heel spoedig in vriendschappelijke betrekking. Zichtbaar had van-meet-af de jonge dame een diepen indruk gemaakt op het gemoed van mijn 20-jarigen zoon. Hoewel reeds verloofd, werd zij *La Dame de ses pensées*, zooals de middeleeuwsche troubadours de uitverkorene huns harten noemden, voor wie zij een meestal platonische, vereering en genegenheid opgevat hadden. Later beeldde hij een-tijd-lang in de allengs geïdealiseerde jonkvrouw zijne schoonheidsvisiën af, en wel door middel van sonnetten, hem ingegeven voornamelijk door de natuurtafereelen, die de omstreken van Dinant, Rochefort en La Roche hem te bewonderen hadden gegeven en hij als dichter plastisch schetste.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 10 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 236. De brief is geschreven in La Roche Sur Ourthe. In *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland verscheen op 29 augustus 1880 een artikel van Perks hand, getiteld 'Een nieuwe schouwburg', in: Stuiveling 1959, p. 246 e.v. Perk verwijst in zijn artikel niet naar de Belgische opstand die uitbrak op de avond van de 25ste augustus 1830, na een opvoering van de opera *La muette de Portici*. Het stuk handelde over de volksofstand in Napels van 1647. Daardoor geïnspireerd verlieten woedende Belgen de schouwburg, waarbij ze opstandige kreten slaakten en vernielingen begonnen aan te richten.

⁴⁷⁴ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 10 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 236. De brief is geschreven in La Roche Sur Ourthe.

⁴⁷⁵ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 10 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 237.

⁴⁷⁶ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 'Laroche, Café Royal, De zooveelste Juli '80.', in: Stuiveling 1959, p. 239.

⁴⁷⁷ Perk (M.A.) 1905, p. 87.

In de zomer van '79 logeerde ook de 22-jarige Oscar Wilde en zijn vriend, de majoorzoon James Rennell Rodd, in Hôtel du Nord. Wilde vierde zoals meer Engelsen, zijn vakantie in de Belgische Ardennen. Perk heeft ongetwijfeld met de toen al flamboyant geklede Wilde kennism gemaakt. Van Halsema veronderstelt dat Perk later met Kloos over zijn ontmoeting met Wilde gesproken heeft. In het notitieboekje dat Kloos na de breuk met Perk in april 1881 aanschafte, noteerde hij niet alleen de gehele 'Iris', zoals wij zullen zien, maar ook 'Madonna Mia', een gedicht van Oscar Wilde over een onaanraakbaar en onbereikbaar wezen: 'A Lily girl, not made for this world's pain.'⁴⁷⁸

Perk maakte tijdens die vakantie een gedicht in het Frans waarin hij Wilde beschreef, gezeten naast een aantrekkelijke jongedame:

A son côté debout, comme elle de jeunesse
Etincelant, en l' adolescent Anglais,
D'intelligence plein, de gaité, d'allégresse,
Au coeur poète, qui hait tout ce qui est mauvais.⁴⁷⁹

In juli 1880 had Perk, op reis met Kloos, de stille hoop 'zijn' Mathilde in La Roche terug te zien; maar zij was er niet. 'O God! Ik mis Mathilde,' verzuchtte Jacques. En: 'Frisch is de zomerdag, de lucht bedekt, en het hart zwelt; het raam van Mathilde's kamer staat altijd open als vroeger en haar plaats is akelig leeg.'⁴⁸⁰

Perk sprak veel en vaak over Mathilde. En zo vernam hij een nieuwtje van de vaste gasten, die al jaren La Roche in de zomer bezochten. 'Men had hier verteld, dat Mathilde en ik waren getrouwd!'⁴⁸¹

Perk trof in het Belgische stadje wel een oude vriend. De schilder Herman van der Voort in de Betouw (1847-1902) bracht zijn vakantie weer eens in de Ardennen door: 'De oudelui Van der Voort gaan Dinsdag e.k. weg, maar Herman blijft zoowat nog een maand.' Perk trok veel met Herman op, tot groot verdriet van Kloos:

Mijn vriend zendt honderden groeten; hij is een beetje nurksch en stug en zondert zich af en haat Van der Voort, dien hij mijdt en wien hij standjes geeft, maar ik hoop alles te schikken; kus allen voor Uw jongetje Jacq.⁴⁸²

Kloos, onbekend met dit milieu, voelde zich buitengesloten. Hij vond dat hij te weinig aandacht kreeg. In 1924 beschreef Kloos het gezelschap, met name de 'altijd vriendelijken, ja, weleens joviaal-lachenden Schot', captain Dyer:

In zijn lichtbruin, nauwsluitend kostuum, en met zijn eeuwige jockeypet, zat hij als hij niet wandelde, met zijn benen over elkaar op een bank onder de veranda, en als hij

⁴⁷⁸ Zie voor Perk, Wilde en Kloos: Van Halsema 2010 ('Verlangen naar de eendere ander'). Het gedicht van Wilde was geïnspireerd door Lillie Langtry (1853-1929), geboren Emilie Charlotte Le Breton, een Britse actrice afkomstig van het eiland Jersey. Zij was een erkende schoonheid; haar bijnaam was 'Jersey Lily' en zij had een aantal bekende minnaars waaronder de latere koning Edward VII. 'Madonna Mia' was oorspronkelijk gepubliceerd in *Kottabos* (1877) onder de titel 'Wasted Days'. Voor de bundel *Poems* (1881) herschreef Wilde het gedicht.

⁴⁷⁹ Hier geciteerd uit: Ellmann 1987, p. 124.

⁴⁸⁰ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 10 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 237.

⁴⁸¹ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 14 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 240. De brief is geschreven in Laroche Sur Ourthe.

⁴⁸² Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 10 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 237.

Jacques en mij, buiten die veranda, langs hem zag komen, stond hij wel eens op, liep een paar stappen naar ons toe en nodigde ons uit, een glas *vin-du-pays* of iets dergelijks met hem te gebruiken.

Kloos bewonderde de manier waarop Jacques – ‘de volmaakt-gesellschaftliche’ – met deze heer van middelbare leeftijd omging; hem lukte dat niet. Hij had niet geleerd zich in gezelschap vlot te gedragen. Kloos had meer de neiging zich terug te trekken. Maar hij moest zich noodgedwongen van tijd tot tijd bij het gezelschap rond de heer Dyer aansluiten omdat hij ‘in tegenstelling tot mijn reisgezel, die in La Roche goed bekend was, toch in mijn eentje tusschen de bergen daar, zonder onplezierig te verdwalen, geen weg vinden kunnen zou’. Deze nood werd helaas geen deugd, want Kloos verstond het Engels van de Schot slechts voor de helft. ‘Maar Jacques begreep het voor drie kwart, en wist tot mijn verwondering zo vlot te antwoorden, als ware hij een geboren Brit geweest.’⁴⁸³

Kloos kreeg wat meer aandacht toen in die hete julimaand van 1880 Dr. Doorenbos uit Brussel overkwam om beide dichters te ontmoeten.

Van Zaterdagavond tot heden ochtend was hij te Laroche om zijn jongeren te zien. Weggesneld uit het heete Brussel, liep hij ons in de open armen en voelde er zich wel bij. Wij leidden hem rond in de prachtige zomerkalmte en lieten de verkwikkende streek werken op het hart des ‘veelervaren mans’, die met zich alle schoolherinneringen voerde, doch met ons verkeerde als een vriend met zijn vrienden. Hij kroonde ons tweetal en zat er aan tafel tusschen gevat als een dorstige, grijze, vroolijk glinsterende diamant tusschen jeugdig groene smaragden.⁴⁸⁴

Na een paar dagen namen de vrienden afscheid van hun oude leraar.

Vaarwel Doorenbos! Wij brachten hem weg in den ochtend van heden. Nauwelijks had de morgen van purper goud gemaakt, of wij ratelden gedrieën over den grooten weg heen en naar Melreux. Droevige sluiers kleefden zich aan de krammen der bergen, die deden wat de mensch juist omgekeerd doet. Die kille reuzen ontteden zich van hunnen hemden, nu de dageraad was gekomen.⁴⁸⁵

Het tweetal bleef daarna nog enige tijd in La Roche, waar Jacques aan tafel het hoogste woord voerde; iets waarvan Kloos allang niet meer opkeek.

De terugreis van de jonge poëten liep over Spa, waar Jacques’ tante Betsy Perk (1833-1906) met een vriendin boven een banketbakkerij kamers had gehuurd. Tante zou de jongelui fêteren, dus was het raadzaam er ordentelijk uit te zien. Maar de tien minuten oponthoud in het station van Luik bleken tot Jacques’ ontsteltenis voor Kloos te kort om zich naar behoren

⁴⁸³ Kloos, ‘Lodewijk van Deyssel’, oktober 1924, p. 416. Van Deyssel 1962, deel I, p. 304 en deel II, p. 706 heeft het ook over het Schotse echtpaar Dyer, dat dan al gedurende een jaar of twintig iedere zomer in La Roche doorbracht.

⁴⁸⁴ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 20 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 242. De brief is geschreven in Laroche Sur Ourthe.

⁴⁸⁵ Brief van Jacques Perk aan zijn ouders, d.d. 20 juli 1880, in: Stuiveling 1959, p. 243. De brief is geschreven in Laroche Sur Ourthe.

op te knappen. Zij misten de trein en daarmee het door tante Betsy bestelde feestdiner. Toen zij dan eindelijk in Spa arriveerden, zag Kloos er naast de blonde sprookjesprins gekreukt uit, ondanks zijn pogingen zich wat te fatsoeneren. Daarbij kwam nog dat de kleermakerszoon uit zijn humeur was. Hij keek stuurs voor zich uit toen zij met z'n vieren per landauer de bergen introkken. De domineeszoon daarentegen babbelde er lustig op los. Hij was voortdurend druk met het amuseren van de beide dames. Hij ratelde maar door. Het contrast tussen de twee reisgenoten kon niet groter zijn.⁴⁸⁶

9.2 Verder op het pad van criticus

Elf dagen voor hun vertrek naar België verscheen op 26 juni 1880 een recensie van Kloos in *De Portefeuille*, waarvan Doorenbos een van de oprichters was.⁴⁸⁷ In de rubriek 'Boekaankondiging' besprak hij *Serta Romana. Poetarum decem latinorum carmina selecta scholarum causa collegit et notis instruxit*, een bloemlezing uit de Latijnse poëzie van de orthodox-protestantse classicus Dr. J. Woltjer (1849-1917).

Het was zijn tweede boekbespreking. In *De Nederlandsche Spectator* van 13 maart had hij *Frauengestalten der griechischen Sage und Dichtung*, Leipzig 1879 van Lina Schneider, gerecenseerd en sterk aanbevolen.⁴⁸⁸ In zijn bespreking van Schneiders werk was Kloos zeer kritisch over het niveau van de colleges aan de universiteit. De professoren bevorderden, door hun sterk van elkaar afwijkende meningen, de liefde voor een schrijver als Horatius niet – zij veroorzaakten juist het tegendeel. Behalve kritiek op de kwaliteit van het wetenschappelijk onderwijs liet Kloos zijn waardering blijken voor de heidens-klassieke, heidens-Griekse, niet-christelijke wereld:

Zij [de klassieke oudheid] houdt ons in haar overblijfselen het beeld voor eener schoonere wereld dan de onze, eener ideale eenheid, wier herinnering telkens in ons wordt opgewekt door 't geen ons in ons eigen leven omgeeft, en die door het contrast zelf tot een toets-steen kan verstreken om de waarde van onzen modernen tijd en zijn verschijnselen te beoordeelen. Zij is de hoogte die als toevlucht dient, wanneer de scherpe werkelijkheid onze zielen heeft verwond.[...] Door haar, en door haar alleen, kunnen wij ons losmaken van godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke vooroordeelen en bekrompenheid, uit kracht van het bevrijdende element, dat uitgaat van alles, wat den mensch boven de alledaagsche en geestdoodende gewoonte verheft, maar vooral van haar, die in tegenstelling tot ons, opgewekte vrijheid en harmonische ontwikkeling als de doeleinden van het leven beschouwde.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Stuiveling 1957, p. 156-157: 'De terugreis uit Laroche zou gaan via Spa, waar Betsy Perk met een vriendin kamers had gehuurd boven een banketbakkerij. Maar de tien minuten oponthoud in het station Luik bleken tot Jacques' ontsteltenis voor Kloos te kort om zich wat op te knappen: zij misten de trein en daarmee het door tante Betsy bestelde feestdiner.' Stuiveling heeft dit relaas uit Perk (Betsy) 1902, p. 111.

⁴⁸⁷ Het eerste nummer van *De Portefeuille* verschijnt 5 april 1879. Aanvankelijk heeft het blad als ondertitel 'Kunst- en Letterbode', later gewijzigd in 'Weekblad, gewijd aan Kunst en Letteren'. Oprichters: De Beer en Doorenbos. Zie ook: Cornelissen, 2001, p. 59.

⁴⁸⁸ Kloos, 'Iets naar aanleiding van Lina Schneider's *Frauengestalten der griechischen Sage und Dichtung*', 13 maart 1880. Na 'Lilith en de Gids' (december 1879) en 'Alberdingk Thijm gerechtvaardigd' (februari 1880) is dit Kloos' derde recensie en derde bijdrage aan *De Nederlandsche Spectator* van Vosmaer.

⁴⁸⁹ Zie naast het artikel van Kloos zelf ook: Koster 1980, p. 59; Van der Paardt 1988, p. 147 e.v.; Cornelissen 2001, p. 22.

In deze recensie betoont Kloos zich (opnieuw) een leerling van Doorenbos. Zowel de afkeer van de eenzijdig filologische tekstbehandeling als de idee dat de oudheid zich kenmerkt door vrijheid en opgewektheid, schoonheid en harmonie, kwamen én bij Doorenbos én in deze recensie van Kloos voor.⁴⁹⁰

Over het werk van Woltjer oordeelde de 21-jarige oud-hbs'er, na drie jaar studie in de klassieke talen, dat het inderdaad geschikt was voor de leerlingen van de vierde en de vijfde klas van het gymnasium.⁴⁹¹ Kloos veroorloofde zich, in deze onder het pseudoniem N.Q. (inversie van Q.N. - Num Quid of Ook Al) gepubliceerde bespreking wel enige kanttekeningen.

Over het geheel schijnt het ons, dat, zooals gewoonlijk geschiedt, ook hier vele dingen zijn verklaard, die geen verklaring behoeften. Dat b.v. onder Maeonides Homeros wordt verstaan, en dat Calimachus een Alexandrijnsch poëet was, met wien de Romeinen bijzonder veel op hadden, moet een leerling der 4^e en 5^e klasse weten, en als hij het niet weet, kan hij het opzoeken in zijn Lübker of een ander leerboek.⁴⁹²

Getuigend van werkelijkheidszin was Kloos' opmerking dat je, anders dan Woltjer gedaan had, in zo'n bloemlezing de pikante stukjes misschien beter niet kunt weglaten, want de leerlingen gaan die dan toch wel 'als een apartje' opzoeken en lezen. Het is beter, meende Kloos, om

onder de leiding des leeraars te laten geschieden, die zijn leerlingen kan opvoeren van het prikkelende genoeg der zinnelijke voorstelling tot het bewonderend inzien der idee, die ons uit al die plastische toneeltjes tegenstraalt, de idee der toemeloze levenskracht, die zich vrijelijk uiten in daad en lied, en waarop wij, negentiende-eeuwers, slechts verlangend kunnen staren, in het smartelijke gevoel onzer nietigheid en geveinsdheid, om dan met den dichter te verzuchten:

*Ah! Forgive us our virtues us,
Our Lady of Pain*⁴⁹³

Hier verwees Kloos naar 'Dolores', het sensuele gedicht van Swinburne, de paganistische decadent die, naast Shelley, voor Kloos eveneens een bron van inspiratie was.⁴⁹⁴

9.3 De voortreffelijkheid van Shelley

Na zijn terugkeer uit België stortte Kloos zich op de dichter Percy Bysshe Shelley (1792-1822). Van zijn 'ontdekking' van Shelley maakte hij later, zoals zo vaak, gewag in verschillende anekdotes die in situatie en datering wat van elkaar verschilden: in 1877 (of

⁴⁹⁰ Ook in de verzamelbundel: Van der Paardt 1991, p. 83.

⁴⁹¹ N.Q., 'Serta Romana. Poetarum decem latinorum carmina selecta scholarum causa collegit et notis instruxit J. Woltjer. Groningae, J.B. Wolters f 1.90', 26 juni 1880, p. 131-132.

⁴⁹² Overigens kon Kloos, naar eigen zeggen, Kallimachos in zijn studententijd nog niet zo waarderen. De waardering voor Kallimachos ontstond bij Kloos rond zijn 45ste. Zie: Kloos 1986, p. 160 e.v.

⁴⁹³ N.Q., 'Serta Romana. Poetarum decem latinorum carmina selecta scholarum causa collegit et notis instruxit J. Woltjer. Groningae, J.B. Wolters f 1.90', 26 juni 1880, p. 131-132. Ook in Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, Deel I, Amsterdam 1904, p. 50. Zie ook: Van Halsema 2010 ('Een licht, schoon volk van enkel vrienden'), p. 244.

⁴⁹⁴ Van Halsema 2010 ('Allard Pierson en Tachtig'), p. 170-171.

1878) zag hij 'toevallig' in de etalage van een boekhandel in de Kalverstraat (of het Rokin?) een goedkope uitgave van Shelleys *Poetical Works* liggen, die hij onmiddellijk aanschafte.⁴⁹⁵ Zo toevallig zal het niet geweest zijn, want Kloos was niet de enige die zich in Shelley interesseerde. Shelley was in de mode. Potgieter, Vosmaer en Busken Huet waardeerden hem en ook Jacques Perk was een bewonderaar van de romantische dichter. Stuiveling vermeldt dat Jacques Perk in het jaar van hun vriendschap tussen mei 1880 en april 1881 Willem Kloos een dichtbundel van Shelley cadeau deed.⁴⁹⁶ Het geschenk was voorzien van een opdracht – een sonnet.

Hier is iets vreemds aan de hand: in het Letterkundig museum bevindt zich in het Perk-archief deel I van Percy Bysshe Shelley, *The Prose Works*, Londen 1880, met een in het handschrift van Perk geschreven, gedateerd 6 september 1880, sonnet 'Aan Willem Kloos'. Het is hetzelfde sonnet als het door Stuiveling in *Proeven in dicht en ondicht* opgenomen vers:

Rampzalig wie (waar in zichzelf verzinkt
wat zielloos is) door niets zich voelt gekluisterd;
Maar zalig wien een zonne tegenblinkt,
Waarvoor wat is in niet-zijn henen duistert

Hem is een ziel, hij knielt; zijn zon doordringt
En koestert hem, en als hij biddend luistert
Naar 't lied dier zon, dat diep in hem neêrklinkt
Dan is 't of daar een godheid tot hem fluistert!

Aanbidden en bezielt beminnen--- gij
Gij vermoogt het vriend! U zaligt dit vermogen:
Gij maakt uw hart, door het te binden, vrij

Ge aanzaagt een hooge ziel, een zon, - en hieft
U haar vrijheid op --- wil dan gedoogen
Dat liefde u biedt, wat gij het meeste lieft.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ De Raaf 1934, p. 14. Kloos geeft verschillende versies van deze aankoop. In de ene is hij 17, in de andere 18 jaar. Ook noemt hij twee verschillende Amsterdamse boekhandels: de firma W.H. Kirberger, gevestigd op het Rokin bij de Olieslagerssteeg 134, en een boekhandel in de Kalverstraat. Zie: Kloos 1986, p. 77 e.v., 297. In de boekencollectie van Kloos in de KB bevinden zich drie exemplaren van Shelley. Van Halsema 2010 ('Een licht, schoon volk van enkel vrienden'), p. 238: 'In 1878 koopt Kloos de Shelley-biografie van Dennis Florence uit 1872, in 1879 Shelleys *Poetical Works* in de editie van H. Buxton Forman en in 1880 de het jaar daarvoor verschenen Shelley-studie van John Addington Symonds.' In dat laatste werk heeft Kloos een aantal titels aangestreept in de door Symonds opgestelde lijst van belanghebbende Shelley-studies. Naast de editie van Forman bezat Kloos Shelleys *Poetical Works* ook in de editie van W.M. Rossetti uit 1870.

⁴⁹⁶ Hier geciteerd uit: Stuiveling 1958, p. 251. Om welke bundel het gaat vermeldt Stuiveling niet. Het gedicht staat temidden van andere 'Nagelaten verzen van Jacques Perk' in jaargang 9 van *De Nieuwe Gids* (oktober 1893, p. 25) met de opmerking 'Met een exemplaar van Shelley's werken.'

⁴⁹⁷ Dit sonnet in het handschrift van Perk staat in het eerste van de vier delen van Shelley's *The Prose Works* uit de bibliotheek van Willem Kloos. Het boek bevindt zich in het Perk-archief van het Letterkundig Museum onder sign. P 3363 V1.

Opvallend is dat Perk in dit gedicht, uit begin september 1880, na de wellicht niet geheel harmonieus verlopen reis naar België, op geen enkele wijze afstand neemt van zijn vriend, zoals een half jaar later wel het geval zal zijn.

Tijdens hun verblijf in België verscheen, opnieuw onder het pseudoniem N.Q. als openingsartikel in *De Portefeuille* Kloos' artikel over Shelley. Het was niet voor iedereen weggelegd Shelley te doorgronden, stelde Kloos in 'Shelley en Byron':

De voortreffelijkheid van Shelley [...] verblindt minder bij een eerste kennismaking en moet velen hun geheele leven verborgen blijven, uit gebrek aan het vereischte orgaan en de mate van ontwikkeling, die nodig is, om zijn transcendente verschijning naar waarde te schatten. Wat beiden gemeen hebben is hun breken met de godsdienstige maatschappelijke en zedelijke traditie. [...] Zijn [Shelleys] passie voor het ideaal, zijn titanische concepties, zijn mysteriën van verbeelding en melodie, vereenigd met zijn grootsche filosofie, die vrij van alle traditie, tevens de moderne wetenschap erkent en tot grondslag harer stellingen aannaamt, stempelen hem tot den dichter bij uitnemendheid voor onzen tijd, die moede is van oude dingen, telkens weder op meer of minder nieuwe wijze herhaald. Maar het is klaar, dat juist die eigenschappen hem ongenietbaar moeten maken voor een groot deel, ook van zoogenaamde beschaafde lieden in onze maatschappij.⁴⁹⁸

Bij dit artikel wilde Kloos het niet laten. 'Voor eenige tijd', berichtte hij Vosmaer

gaf U mij uw verlangen te kennen, bij gelegenheid eens iets over Shelley in den *Spectator* te zien. [...] Onlangs is bij Kegan Paul & Co. London een 'Study on Shelley' uitgekomen van John Todhunter, ook als poëet bekend. [...] Het zou, dunkt mij, als grondslag kunnen dienen van een artikel. [...] De aandacht van het publiek zou zoo op de study en daardoor tevens op Shelley in het algemeen gevestigd worden, wat toch het hoofddoel bij zulke niet al te uitgebreide stukken moet wezen.⁴⁹⁹

Het nieuwe stuk over Shelley kwam er niet. Wel is er in handschrift een bladzijde van Kloos bewaard gebleven die heel goed bedoeld kan zijn als het begin van het *Spectator*-stuk. Het volgende had Kloos inmiddels op papier staan:

Shelley zal nimmer populair worden, nimmer een volksdichter in dien zin, waarin men Tollens, de Génestet en Heije ten allen tijde en bij elke gelegenheid hoort roemen en verheffen door gewijden en leeken. Maar juist omdat zijn ideeënwereld te ver verwijderd is van het gezichtspunt der groote menigte [...] kan het zijn nut hebben, als iemand zoo ver zijn krachten reiken, publiek en dichter nader tracht te brengen tot elkander, ten eene door den dichter te onthullen de sluiers van fantasie, mystiek en melodie, die voor velen het grootste beletsel zijn, dat hen afhoudt tot den kern der

⁴⁹⁸ N.Q., 'Shelley en Byron', p. 153-154. Dit artikel heeft Kloos niet opgenomen in zijn *Nieuwere literatuur-geschiedenis*, ook niet in de latere drukken. Het auteurschap is volgens Kralt aannemelijk, maar staat niet voor 100 procent vast.

⁴⁹⁹ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, door Stuiveling d.d. 'ongeveer 15 augustus 1880', in Stuiveling 1939, p. 50.

gedachte zelve door te dringen, door ten andere het publiek den sluier van de oogen te rukken en hen door kalme redeneering en verstandige expositie der feiten te wennen aan het licht, dat niet over den vloer van hollandsche binnenhuisjes speelt en moeders met slapende kinderen poëtiseert, maar lichtend straalt uit de zalen der eeuwige gedachte, die de groote geesten van het verleden gebouwd hebben, zichzelve tot een zetelplaats maar ons tot een wijkoord, waar wij bezieling gaan putten, wanneer het leven onze ziel ternederdrukt.⁵⁰⁰

Kloos was blijven steken in zijn Shelley-stuk, waarin hij al de toon had gevonden die later zijn 'Inleiding' bij Perks *Mathilde* zijn glans gaf. Hij kreeg het niet af en het bleef in de la. In *De Portefeuille* van 25 september 1880 verscheen wel een recensie van 'De Prometheus van Aischulos, vertaald in de vers-maat van het oorspronkelijke door Dr. L.A.J. Burgersdijk (*De Gids* Nr. 8, 1880)'. Kloos constateerde in het overigens 'verdienstelijk werk' een paar vlekjes en was van mening dat er wel betere vertalingen van de Griekse oertekst waren afgeleverd.⁵⁰¹ Al bekritiserend formuleerde hij denkbeelden over taal en taalgebruik:

Onze gewone schrijftaal vloeit over van metaphorische uitdrukkingen en beelden, die iedereen gebruikt, zonder er iets meer bij te gevoelen of te fantaseeren, en die, schoon hun oorsprong te danken hebbende aan de waarachtige inspiratie van bevoorrechte individuen of die van het volk, allengskens tot een versleten en conventioneel hulpmiddel zijn geworden voor allen, die te weinig naïef zijn en te weinig innerlijken drang bezitten, om zelf hun eigen taal te scheppen. Vandaar die ongerijmde koppelingen van de meest ongelijksoortige overdrachtelijke wendingen, die men telkens in het geschrijf van den dag ontmoet, vandaar de machtige betoovering, waarin Multatuli's taal de gemoederen van hen houdt, die nog in staat zijn, individueele frischheid en volkomen harmonie tussen gedachte en woord te waardeeren. De Grieken daarentegen, wier verbeeldingskracht vlugger en meer ontvlambaar, wier geest jonger en ontvankelijker was, en die niet behoefden te zweegen onder het wicht van tal van eeuwen-heugende poëtische erfenissen van allerlei aard, konden door één enkel woord, figuurlijk gebruikt, even sterk getroffen worden, als onze verwende hersenen door de tooverachtigste beelden van een Shelley of een Swinburne.

Het beeld dat Kloos zich van Shelley vormde, stelt Slijper, werd ook beïnvloed door de belangstelling die in Engeland voor Shelley opbloede.

In dit Shelley-beeld wordt veel belang gehecht aan de platonische kant van zijn gevoelswereld, waardoor de grenzen tussen liefde en vriendschap vervagen. Het is frappant dat in de studies die Kloos koopt en leest, wordt benadrukt dat Shelley het mannelijke en het vrouwelijke in zich verenigt, hetgeen [...] door Perk werd beschouwd als een kenmerk van een waarachtig kunstenaar én van een echte vriend.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Hier geciteerd uit Slijper 2010, p. 63.

⁵⁰¹ *De Portefeuille*, 25 september 1880, nr. 39, p. 311 e.v.

⁵⁰² Slijper 2012, p. 56.

Al met al manifesteerde de kunstenaar Kloos zich 1880 niet alleen als Shelley-kenner, maar vooral als criticus. In de periode 1879-1883 publiceerde hij recensies in een drietal bladen: in december 1879 verscheen 'Lilith en *De Gids*' in *De Nederlandsche Spectator*, het blad van Vosmaer, en nadat hij in dit blad enige naam had gemaakt, accepteerde ook *De Portefeuille* hem als criticus. Dit dankte hij ongetwijfeld aan Doorenbos, zijn Amsterdamse mentor. Samen met Taco de Beer (1838-1923) had Doorenbos in 1879 *De Portefeuille* opgericht, waarvoor hij de literaire kritieken en de eindredactie verzorgde. In 1883, tenslotte, plaatste het weekblad *De Amsterdammer*, waar Doorenbos als hoofd van de letterkundige afdeling in de jaren 1883-1884 een belangrijke vinger in de pap had, eveneens kritieken van Kloos.⁵⁰³

9.4 Amazone

Ondertussen scherpte Kloos zijn pen. Een volgend slachtoffer was Conrad Busken Huet (1826-1886), die in het weekblad *De Amsterdammer* van 23 januari 1880 zijn pijlen op Vosmaers boek *Amazone* (1880) had afgevuurd. Dat werd het startsein voor een fel publiek debat.⁵⁰⁴

Vosmaers *Amazone* gaat uit van een simpel gegeven: een jonge Nederlandse schilder van enige naam lijdt aan een ongelukkige liefde. In het Italiaanse Paestum komt hij in aanraking met een gezelschap Nederlanders, onder wie zich ook een jonge weduwe bevindt. Het wordt liefde op het eerste gezicht. Ervaringen uit hun beider verleden maakt dat zij zich aanvankelijk weten te beheersen. Maar na allerlei intriges bezwijken ze toch voor elkaar en won de hartstocht het van de rede.⁵⁰⁵

Busken Huet kwalificeerde in *De Amsterdammer* Vosmaers roman als lui, pedant en ziekelijk. De voornaamste denkbepelden bestonden naar Huets mening uit 'buitenlandsche mode-gemeenplaatsen'. Zijn harde oordeel liet hij door een 'brieffschrijfster' verwoorden:

⁵⁰³ Zie o.a. Cornelissen 2001, p. 23 e.v. Aan de bespreking van de *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* van W.J.A. Jonckbloet, in *De Portefeuille* van 13 november 1880, ondertekend N.Q. en 'Waar gaan wij heen?' ondertekend t.t. Q.N., in *De Nederlandsche Spectator* 18 november 1882 hebben wij geen aandacht besteed. Zoals eerder geconstateerd: het pseudoniem Q.N. werd meer gebruikt. Zo gebruikte Busken Huet eens dit pseudoniem. Ook het anonieme 'Bericht' in *De Amsterdammer* van 14 oktober 1883 laten wij buiten beschouwing. Deze drie artikelen zijn, met voorbehoud, wel opgenomen in de lijsten die Kralt en Cornelissen opstelden van Kloos' kritieken.

⁵⁰⁴ Kloos had in november 1878 een lezing van Busken Huet bijgewoond. In deze lezing, 'Drie vormen van kunstgenot', ging Busken Huet uitvoerig op Keats in. Praamstra 2007, p. 795-796:

In zijn [...] lezing uit 1878 had Huet het publiek opgeroepen tot het geloof in een schoonheidsideaal. [...] Door zijn oproep [...] maakt Huet de weg vrij voor een schoonheidscultus die de plaats kan innemen van het in diskrediet geraakte christendom, een schoonheidscultus die in Nederland vooral door toedoen van de beweging van Tachtig werkelijkheid zou worden. Vandaar dat men deze lezing uit 1878 wel heeft opgevat als een ouverture van Tachtig. Maar Kloos kan het met Huets omschrijving van het schoonheidsideaal niet eens zijn. Zijn uitgangspunt *l'art pour l'art* verbiedt hem om de verbeelding te zien als een wegwijzer naar het platonische ideaal van de samensmelting van het schone, ware en goede. In zijn inleiding bij Perks gedichten heeft hij het over een 'vreemde verwarring' van de begrippen 'gevoel, schoonheid en kunst' en laat daarop volgen: 'Zelfs de meest frissche en krachtige dichter dien Nederland ooit voortbracht, heeft, in eene zijner lezingen, het noodig geoordeeld, die fout te vermijden.' Hoewel Kloos hier niet, zoals men wel gedacht heeft, verwijst naar Huets lezing uit 1878, is het duidelijk dat hij zich van Huets schoonheidsideaal distantieert. In tegenstelling tot Huet heeft voor Kloos de verbeelding slechts deze ene functie: de stemming van de dichter te transformeren tot poëzie, dat wil zeggen schoonheid; of de zo ontstane poëzie de lezer ook de weg wijst naar het ware en het goede, is irrelevant.

⁵⁰⁵ Zie voor een grondige analyse van het verhaal bijvoorbeeld: Bastet 1967, p. 112 e.v.

Het Italië van den auteur van *Amazone* is niet het heilige der werkelijkheid, maar het nagemaakte van Pulchri Studio. De woorden, waarmede het geschilderd wordt, hebben een klank van piëteit; de piëteit zelve ontbreekt. Terwijl ik dit schrijf geworden mij een brief van eene geestige landgenoot, die mij uit de verte met de mededeeling verrast, dat *Amazone* haar aan Multatuli's onsterfelijken Sjaalman denken doet; Sjaalman, door zijn amsterdamschen kostgever weggezonden als schuldig aan luiheid, pedanterie en ziekelijkheid. 'Vindt gij óók niet', vraagt zij, 'dat dit juist de drie gebreken zijn van dezen roman?' Zonder voorbehoud kan ik die vraag niet toestemmend beantwoorden; wel in hoofdzaak. [...] Deze roman blijft een traktaatje in den vorm, en zijn inhoud een schoolboek.⁵⁰⁶

Busken Huet stond niet alleen in zijn kritiek op Vosmaers boek; ook Pierson was er niet bijzonder gelukkig mee. Wel was hij wat milder in zijn oordeel:

Ik geef gaarne toe, dat men dit boek ook van een geheel andere zijde kan bezien, van den archaeologischen kant, van den kant der beschrijving van kunstwerken, der artistieke opmerkingen. Dan is er veel schoons, veel behartigenswaardigs in. [...] Ik heb het tweemaal gelezen; eens als vriend van de grieksche kunstgeschiedenis, toen vond ik het fraai; de tweede reis als een mensch en als een man, toen vond ik het saai.⁵⁰⁷

Sommige recensenten waren nog welwillender. In het *Zondagsblad van het Nieuws van den Dag* van 6 februari 1881 oordeelde Ten Brink (1834-1901):

Als roman schijnt: 'Amazone' minder gelukkig geslaagd, als vrucht eener italiaansche reis daarentegen van den eersten rang aan te beveelen. En reeds als zoodanig is zulk een boek als mr. Vosmaers laatste schepping eene schone winst voor onze Nederlandsche letteren en vooral een krachtig pleidooi ter hernieuwde waardering van den altijd frisschen romeinsch-helleenschen kunstgeest.

Toonde Jan ten Brink nog enige reserves, Doorenbos verdedigde Vosmaer voluit. In *De Portefeuille* van 4 december 1880 prees hij *Amazone* als een klassiek stuk:

helder, sober. Zuiver en klaar. Schoonheid met kracht is steeds het ideaal geweest van de beste menschen in de beste tijden, die de wereld doorleefde. Diepe gedachte met fijnheid van uitdrukking te vereenigen, ziedaar de hoofdverdienste van Vosmaer's werk.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Zie hiervoor o.a. Praamstra 1997, p. 93. De recensie van Cd. Busken Huet stond in *De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland* van 23 januari 1881, onder het kopje 'Feuilleton' en ondertekend met 'Cd. B. H.'. Praamstra 2007, p. 726: 'De toespeeling op het oordeel van Droogstoppel over Sjaalman in *Max Havelaar* was een grapje van Huet, die wist dat Vosmaer, een Multatuli-bewonderaar, dat niet zou waarderen.'

⁵⁰⁷ Hier geciteerd door: Bastet 1967, p. 124 e.v.

⁵⁰⁸ Het artikel is ondertekend met 'Een als de rest. Klassieke lectuur.' (Naar aanleiding van *Amazone* door Mr. C. Vosmaer. 's-Gravenhage, Marinus Nijhof. 1880)', in: *De Portefeuille. Letterkundig Weekblad*, 2de jrg., 1880, nr. 38, 4 december 1880, p. 341-343.

Vosmaers felste verdedigers waren zijn jonge penvrienden, de studenten Perk, Paap en Kloos. Zij schaarden zich onmiddellijk en zonder reserve achter hun Haagse mentor. Jacques Perk stak hem in een brief een hart onder de riem:

Uw Amazone was voortdurend in handen op het Leesmuseum en slechts in de morgenuren kon men een der twee exemplaren bemachtigen. Hierdoor las ik uw dichtstuk slechts eenmaal, maar reeds genoeg om het stuk van Doorenbos in 'de Portefeuille' van harte te beëmen. [...] Uw boek is zo'n weldaad. Wij, armen, willen zoo gaarne in de wriemeling der alledaagschheid iets edelers zien en omdat dit doorgaans niet is, moeten wij 't zelf maken. [...] En dan wordt er een volwassen Amazone geboren, en de hemel opent zich voor ons zonder dat wij hem behoeven te bestormen.⁵⁰⁹

Willem Paap ging verder. Hij haalde in een als ondersteuning bedoelde brief aan Vosmaer niet alleen zowel Ten Brink als Pierson en Busken Huet over de hekel, maar zocht ook de openbaarheid op.⁵¹⁰ In *De Amsterdammer* van 24 april 1881 pakte hij Busken Huet aan, onder de titel 'Een uitspraak van Cd. Busken Huet'. De aanval, waarin Paap overigens noch Vosmaer, noch diens *Amazone* noemde, richtte zich tegen Busken Huets positieve beoordeling van de dichtbundel *Geen zomer* (1880) van de onderwijzer, leraar en bibliothecaris Cornelis Honigh (1845-1896) in *De Amsterdammer*.⁵¹¹

Kloos liet het in eerste instantie bij een schriftelijk compliment: 'Uw Amazone heb ik met innig genoeg genoten.' Om over de kritiek van Huet te oordelen: 'Alles, wat wij na zijn laatsten litterarischen elleboogstoot, schouderophalend, kunnen zeggen, is "Och, 't is maar een landlooper, die tegen 't Parthenon zijn nooddrift doet".'

Een kleine drie maanden later volgde Kloos Paaps voorbeeld.⁵¹² Op 17 juli 1881, in zijn eerste bijdrage in *De Amsterdammer*, bekritiseerde Kloos Busken Huets recensie van *Amazone*. Kloos verbaasde zich, in zijn bespreking van de dichtbundel *Herinnering en Hoop* van J. Knoppers Wkzn. erover dat Busken Huet zo uiterst denigrerend was over de volgens Kloos juist prachtige roman *Amazone*. Kloos karakteriseerde Busken Huets kritiek, zoals hij ook al in zijn brief aan Vosmaer deed, als het gedrag van een 'voetganger [die] zijn nooddrift aan den voet van het Parthenon legde' en noemde Busken Huet vol ironie 'de koning der Nederlandsche kritiek'.⁵¹³

⁵⁰⁹ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 'Amsterdam: kortste dag 1880' [21 december], in: Stuiveling 1959, p. 268. Ook in Bastet 1967, p. 123. Zoals in noot 436 en paragraaf 15.5 wordt beschreven: de Tachtigers kwamen geregeld in het Leesmuseum. Leden konden aangeven welke ontbrekende boeken men wilde raadplegen. Kloos maakte daar graag gebruik van.

⁵¹⁰ In Bastet 1967, p. 125-126. De brief is van 6 maart 1880. In het Vosmaer-archief 2.21.271 548 nr. 256 bevindt zich de uitgebreide correspondentie met Vosmaer. Op 12 juni 1881 schreef Paap aan Vosmaer:

En wat de hoofdzaak is, ik heb velen voor u gewonnen. Een mijner kennissen o.a. een literator[...] heeft zooveel sympathie voor u opgevat, dat hij verleden week op een theetje bij prof. Spruyt een vurige speech over u heeft afgestoken [...] Mijn clubgenoten – wij zijn met ons zevenen – zijn het allen met mij eens.

⁵¹¹ In *De Amsterdammer*. *Weekblad voor Nederland*, zondag 3 april 1881. Honigh was van 1881 tot 1892 lid van de redactie van *De Gids*.

⁵¹² Brief van Kloos aan Vosmaer, d.d. 4 maart 1881. Ook in: Bastet 1967, p. 126.

⁵¹³ Praamstra 1997, p. 93; idem 1991, p. 338-442; idem 2004, p. 161. Op 4 maart van dat jaar had Kloos zich al in soortgelijke bewoordingen geuit in een brief aan Vosmaer. Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, door Stuiveling d.d. 4 maart 1881, in: Stuiveling 1939, p. 53.

Kloos vond in deze recensie, net als Paap, ook Cornelis Honigh een dichter van niks. Waarom is Busken Huet zo lovend over Honigh, vroeg hij zich af: 'waarom door den bewonderaar van Keats en Shelley "Amazone" wordt bespot, en "Geen Zomer" verheven?' Introduceert Busken Huet soms een nieuwe vorm van literaire kritiek? In afwachting daarvan,

waarin de scherp-schoon niet nauw-ziende, Busken Huet ons tot leidsman zal verstrekken, kunnen de jongeren al niet veel beters doen, dan het publiek eenigszins voor te bereiden op de dingen, die komen zullen, door eenige minder bekende beoefenaren der Hollandsche Muze bij een ruimer gehoor binnen te leiden.

Dat gold niet voor Knoppers, want van Knoppers deugde niet veel. Knoppers was 'in één woord van alle Muzen verlaten'.⁵¹⁴

Busken Huet heeft niet gereageerd op de aanvallen van de jongeren, maar het is veelzeggend dat hij na het stuk van Kloos nooit meer in *De Amsterdammer* publiceerde. Aan dezelfde Kloos, die hem publiekelijk te kijk had gezet, had hij nota bene eerder een briefkaart gestuurd met de vraag een studie over Shelley voor *Nederland* te schrijven.⁵¹⁵ In een brief, gedateerd 25 december 1881, schreef Busken Huet, die de Nederlandse periodieken goed kende, vanuit zijn Parijse adres 19 Rue Médicis aan Schimmel:

Doorenbos zou men eene dienst bewijzen, zoo men hem aanspoorde studiën te leveren [voor *Nederland*] zooals omlangs zijne redevoering over Hooft. Ik heb Kloos aangespoord eene studie over Shelley te schrijven; en ik geef u vrijheid hem te herinneren aan mijne briefkaart. Ook omtrent de bekwaamheid van zijn vriend Paap heb ik gunstige berigten.⁵¹⁶

Of Schimmel het verzoek heeft overgebracht is niet bekend; wel kunnen we ervan uitgaan dat Busken Huet een dergelijke vraag nooit meer aan Kloos gesteld heeft.

In dezelfde periode waarin Kloos Vosmaer publiekelijk verdedigde, vond zich achter de schermen een kleine aanvaring plaats met de Hagenaar – een meningsverschil dat de voorbode zou blijken te zijn van de latere diepgaande controverse tussen de mentor en zijn 'leerling'.⁵¹⁷ Aanleiding voor deze eerste rimpeling in hun relatie was Kloos' stukje tegen Gerard Valette (1853-1922), dat Vosmaer geweigerd had. Valette, een medewerker van *De Nederlandsche Spectator*, had in een recensie met een voor Kloos stuitende nonchalance over Shelley geschreven. In dat artikel, getiteld 'Nieuwe gedichten van Swinburne' van 5 maart 1881, beweerde Valette dat 'Shelley weinig meer dan de herinnering aan een naam heeft achtergelaten'.⁵¹⁸

Kloos moest daar wel tegen ingaan. Hij wilde er in *De Nederlandsche Spectator* een column, een zogenaamd 'pluksel', aan wijden. Dat felle 'pluksel', waarin Valette er flink van langs kreeg, stuurde hij naar Vosmaer. 'Vermakelijke mensen,' schamperde Kloos,

⁵¹⁴ Ook in: Kloos, 'Herinnering en Hoop'.

⁵¹⁵ Praamstra 2007, p. 727.

⁵¹⁶ Deze brief is opgenomen door H. Robbers in zijn schets van H.J. Schimmel (Robbers 1908).

⁵¹⁷ W.G. van Nouhuys (1854-1914), criticus en (toneel)schrijver, schreef als eerste over de wisselende relatie tussen Kloos en Vosmaer. In 1897 verscheen in Amsterdam zijn *Studiën en Critieken*.

⁵¹⁸ Valette 1881. Zie ook Steyaert 2004, p. 50. N.B. Valette was de zwager van Couperus.

boeien het publiek en de heer Valette is een zeer vermakelijk man. Of is het niet om te bersten van uitgelatenheid, in één halve bladzijde en op een toon van nimmer weifelend autoriteitsgevoel, de volgende bêtises te hooren verkondigen? Ten eerste zullen voortaan de dichters, volgens de jongste bepeinzingen van den heer V. niet meer mogen dichten zoals zij moeten.

Want zij dienen, concludeerde hij, volgens Valette eerst rekening te houden met het bevattingsvermogen van hun schoenmaker, makelaar of dominee.

Vosmaer was niet gecharmeerd van het met Q.N. ondertekende artikel en liet dat Kloos weten:

Mijne overtuiging is, dat de kritiek, op het voorbeeld van v. Vloten en Huet, den slechten weg al te lang bewandeld heeft, dien namelyk van den tegenstander te beleedigen of door vlijmende spot een kunstwerk, dat wy afkeuren te dooden. Enkele malen mag dit, als de kunstenaar of schrijver, zooals Huet, een slecht mensch is, maar in den regel moet slechts het verkeerde kunstwerk getroffen worden, niet de mensch die het maakte.⁵¹⁹

Want men dient in het algemeen de goede omgangsvormen in acht nemen. ‘Gesteld,’ hield Vosmaer Kloos voor,

Gij komt op een Spectatoravond, men presenteert u aan Valette en gij zegt hem terstond: ‘Ha, ha, ha, wat een ezel ben jij, om zulke stommiteiten te schrijven over 2 dichters waarvan je geen lor begrijpt!’ Zou zoo iemand in fatsoenlijk gezelschap te dulden zijn?⁵²⁰

‘Ik wilde,’ verdedigde Kloos zich

den indruk, dien zijne woorden bij velen mochten gewekt hebben, wegnemen, en deed dit door hem uit te lachen, maar zóó, dat ik al lachende de redenen opgaf, waarom ik lachte. Gescholden als van Vloten heb ik niet, geinsinuëerd als Huet evenmin; steunende op den blooten zin zijner woorden, heb ik eenvoudig V. ridicuul zoeken te maken in zijn aangenomen qualiteit van ‘beoordeelaar van poëzie en kenner harer geschiedenis.’⁵²¹

En wat de regels van fatsoen betrof:

Moet men bij de bestrijding van in het publiek uitgesproken en op een toon van autoriteit staande gehouden grove onjuistheden, dezelfde bewoordingen [...] bezigen, als waarvan men zich in het dagelijksch verkeer met ‘welopgevoede menschen’ bedient? Ik ga nog verder: is het voldoende, dat men in dien strijd zijn partij voorstaat

⁵¹⁹ Brief van Vosmaer aan Kloos, d.d. 7 maart 1881, in: Stuiveling 1939, p. 55.

⁵²⁰ Zie ook: Slijper 2010, p. 69.

⁵²¹ Brief van Kloos aan Vosmaer, d.d. 10 maart 1881, in: Stuiveling 1939, p. 66.

louter met kalme, onpersoonlijke redeneringen, dat men eenvoudig de logica der feiten laat spreken? Mijn beslist antwoord luidt: neen.⁵²²

Kloos wilde zich niet conformeren aan de ‘welopgevoede mensen’ – zeker niet wanneer dat ten koste ging van het uitdragen van zijn mening. En dan: ‘Wat is Valette, dat u hem zou sparen? Heeft hij ooit iets boven het zeer middelmatige gepresteerd?’⁵²³ Maar toch was hij, voor de lieve vrede, bereid zijn tekst wat af te zwakken. Ook deze nieuwe versie ging Vosmaer echter te ver en Kloos’ ‘Pluksel’ werd niet geplaatst; niet omdat Vosmaer Valette hoog had zitten, maar vanwege de toon, want, vond Vosmaer, ‘positief is noch beter dan polemisch’.⁵²⁴

Deze controverse over de in boosheid gedrenkte pen van Kloos heeft de relatie tussen Vosmaer en Kloos, in deze jaren althans, niet verstoord. Er volgde, nog geen halfjaar later, zelfs een periode van verregaande samenwerking met betrekking tot de uitgave van de gedichten van Jacques Perk.

9.5 Incompatibilité d’ humeur.⁵²⁵

Jacques was al tijdens hun korte vakantie in België wat kriegelig geworden van de jaloerse kleefvriendschap van Willem. Later bekende hij zijn tante Betsy, dat hij vier dagen in Den Haag zat om Kloos eens te laten wennen aan ‘Jacques-loosheid.’ Want Kloos klampte zich op een bijna ziekelijke manier vast aan Perk en verlangde min of meer van hem dat hij altijd voor Kloos beschikbaar was. Het briefje aan zijn tante laat weinig aan duidelijkheid over:

Ik ben lid van ’t Leesmuseum en van Arti. Daar breng ik vaak een uurtje zoek, als ik lust en tijd en... laat Kloos mij gaan, dan woon ik Donderdags op de laatste plaats de Kunstbeschouwingen bij. Een lezing, een tooneelvoorstelling, die bijzonder de aandacht trekt, een bezoek bij professoren of bij kennissen, hoewel zelden, een boekverkoop, pakt meer dan een avond in de week, de andere, iemand als Kloos aan mijn schrijftafel... nu bid ik u? Is het mogelijk in zulk een toestand [...] veel aan mijn geliefde Kunst te doen?⁵²⁶

⁵²² Zie ook: Slijper 2010, p. 69 e.v.

⁵²³ Brief van Kloos aan Vosmaer, d.d. 8 maart 1881, in: *Stuiveling* 1939, p. 62.

⁵²⁴ Nog in december 1880 had Vosmaer aan Perk geschreven:

ik sta tamelijk alleen hier. Zie eens wat de heer Valette in het slot van zyn artikel over Dumas in den Spect. zei!! De gal loopt er mij van over. Ik heb een voorstel te doen. Wilt u en Kloos zich wat nader aan den Spectator aansluiten. Willen wij onze krachten vereenigen? Vooal om alwat schoon en edel is overeind te houden en dat te bevorderen. Positief is noch beter dan polemiesch.

Brief van Vosmaer aan Jaques Perk, d.d. 27 december 1880, in *Stuiveling* 1959, p. 273.

⁵²⁵ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 67 verklaart de breuk tussen Perk en Kloos ‘uitsluitend aan “incompatibilité d’humeur”.’ Van Eeten 1963, p. 23 stelt dat er meer aan de hand is geweest:

de nieuwe emotionele binding aan Joanna gaf hem [Perk] de kracht om te doen wat hij al maanden had gewild: breken met Willem Kloos.

Van Eeten poneert deze stelling voor het eerst in 1959 in zijn artikel ‘De vroegste Nederlandse sonnetten’, opgenomen in *Dichterlijk labirint*.

⁵²⁶ Brief van Jacques Perk aan Betsy Perk, d.d. 9 december 1880, in *Stuiveling* 1959, p. 264.. Deze brief is ook te vinden in: Perk (Betsy) 1902, p. 151. Betsy Perk heeft: ‘Kloos’ vervangen door ‘X’. Dat heeft zij in alle door haar weergegeven brieven van Jacques Perk gedaan waarin Kloos voorkomt.

Aan Vosmaer meldde de veel socialere Perk over Kloos' psychische toestand – over zijn neiging zich af te zonderen: 'Hij is ziek aan onverschilligheid en de arme wordt door de onverbiddelijke omstandigheden gedwongen in het volle Amsterdam als op een onbewoond eiland te leven; hij mist – eensdeels wilkeurig – *omgeving*.'⁵²⁷

Perk wilde Kloos activeren. Op 27 februari 1881 kwam hij met een voorstel:

Als u wat heeft om te laten bespreken, toe zend het dan aan Kloos! De man is een onverbeterlijke huismus en nog immer in de periode van opbruisen tegen de wereld en een doodvergoder. Hij werkt te weinig, omdat zijn arbeid hem onverschillig laat, een gevolg van zijne voortdurende en vrijwillige eenzaamheid. Als u nu eens het een en ander voor hem te doen had, dat zijne aandacht vestigde, zou dat niet heilzaam kunnen werken? [...] Als u kunt geef hem dan wat te werken, iets dat haast heeft, zoodat hij de handen vol krijgt, maar zeg s.v.p. er niets van, dat ik u zoo over hem schreef, of laat niet merken dat *ik* u verzocht hem werk te geven. U begrijpt wel waarom. Zulke arme lijdens moeten omzichtig worden behandeld en willen vooral niet als lijder of zieke worden beschouwd.⁵²⁸

Vosmaer ging op Perks verzoek in en bood Kloos een boek van de classicus professor E. Baehrens, *Lectiones Horatianae* (1880) ter bespreking aan.⁵²⁹ Kloos ging aan de slag, maar resultaat bleef uit. Hij kon het boek niet waarderen:

Maar reeds hier treft mij, hoe het Latijn den philologen gelegenheid geeft om bladzijden te wijden aan wat in een halve had kunnen gedaan worden. Die zelfbehagelijke breedsprakigheid, die 'floscula orationis', zooals Baehrens, die zijn eigen fout bij anderen zeer goed ziet, haar zelf noemt, is nèt iets, om een eenigszins prikkelbaar gemoed tot dolheid te tergen.⁵³⁰

In een brief van maart 1881, waarin Perk Kloos tegenover Vosmaer verdedigde in de kwestie-Valette ('wees niet boos op hem als hij tegenspreekt'), analyseerde Perk nogmaals het vrijwillig gekozen isolement van zijn vriend:

Heel weinig kwam hij met menschen in aanraking, veracht derhalve het *savoir-vivre* en is een ongelikte goede kerel. Beleefdheid, vormen enz vindt hij vrijwel geveinsdheid mommerij, huichelarij, zooals Rousseau eertijds, zonder dat hij gevoelt welke hooge 'kunst' er schuilt in 'leven' en zonder dat hij begrijpt dat deze soort

⁵²⁷ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 30 december 1880, in: Stuiveling 1959, p. 275.

⁵²⁸ Hier geciteerd uit: Slijper 2010, p. 66.

⁵²⁹ Emil Baehrens (1848-1888) publiceerde tussen 1879 en 1883 vijf delen *Poetae latini minores*.

⁵³⁰ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 4 maart 1881, in: G. Stuiveling, *De briefwisseling Vosmaer-Kloos*, Groningen-Batavia 1939, p. 52.

Kloos was overigens wel bezig met Baehrens. Diepenbrock schrijft hem – 'den stichter [sic!] en het middelpunt van den Nieuwen Gids' - ter gelegenheid van het vijfentwintig jarig bestaan van dat blad in 1910:

Het was, meen ik, op een avond in de Universiteit, waar wij ons onder de leiding der professoren oefenden in het Latijn spreken en schrijven. Gij verdedigdet Latijnsche stellingen en trachtet te bewijzen dat de conjecturen van Baehrens op Horatius niet deugden. Hier geciteerd uit: Thea Diepenbrock en Eduard Reeser (ed.), *Alphons Diepenbrock. Verzamelde geschriften*, Utrecht/Brussel 1950, p. 332

huichelarij heel anders is dan die gemeene, die op egoïsme groeit en *bedrog* is. [...] Maar alle kunst wordt door oefening verkregen, derhalve ook de 'Welleevenskonste'.

Nu was Kloos, wij wezen er eerder op, in het gezin waarin hij was opgegroeid, nooit in de gelegenheid geweest zich te bekwamen in sociaal geaccepteerde omgangsvormen. Dat gebrek zou hem, voorspelde Perk, zijn leven lang achtervolgen:

dit zal hem verdriet genoeg berokkenen en vijanden bij de vleet. [...] Moet daarvan niet het gevolg zijn, dat iemand als hij, met zijn gemoedsleven (dat niet naar buiten kan werken) eindigt zich in de eenzaamheid te begraven of uit vrije verkiezing te doen begraven, dood in een graf? – Zie, daarvoor wilde ik hem gaarne behoeden. Hij is mijn vriend en ik houd veel van hem.⁵³¹

En in het opstel dat Jacques' zuster Dora op latere leeftijd schreef (waarover later meer) heette het:

Jacques was gelukkig [...] – Kloos, ademde zijn
atmosfeer – zat lezend voor 't eene venster [in de Kerkstraat]
Jacques voor zijn schrijftafel werkte – peinsde

't Gaf stilte veel, 't gaf soms
getwist. Jacques, verzot op
eenzaamheid, vond 't goed dat
Willem hem gezelschap hield.
Jacques zocht zelfs eens Dora op:
'wees lief voor Kloos. Hij mist zoóveel
wat wij in ruime maat bezitten – een heerlijk thuis'

In maart 1881 deed Perk een poging om zijn vriend uit zijn zelfgekozen afzondering te bevrijden. Amsterdam vierde groots het derde eeuwfeest van P.C. Hooft (1581-1647). Perk zou als journalist van *De Nederlandsche Spectator* verslag doen van de festiviteiten.⁵³² Hij wilde Kloos daarbij op sleeptouw nemen:

Wij zullen samen een gedeelte der Hoofffeesten bijwonen; ook een geschikte gelegenheid om in kennis te treden met verschillende letterkundigen. Hoe meer hij er leert kennen hoe beter.⁵³³

Maar Kloos had geen zin. Perk moest maar alleen naar de Hoofffeesten gaan.⁵³⁴ Daarmee zette Kloos hun vriendschap op het spel. Binnen een maand deed Perk de deur dicht.

⁵³¹ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 13 maart 1881, in: *Stuivering* 1959, p. 312-313.

⁵³² Gepubliceerd in *De Nederlandsche Spectator* van 19 maart 1881. Zie ook: *Stuivering* 1959, p. 315-316. In *De Nederlandsche Spectator* 26 maart 1881 nr. 13, p. 115 staat ook Perks gedicht 'De schim van P. C. Hooft'.

Opgedragen aan dr. W. Doorenbos.

⁵³³ Brief van Jacques Perk aan Carel Vosmaer, d.d. 13 maart 1881, in: *Stuivering* 1959, p. 312-313.

⁵³⁴ Noch Kloos, noch zijn vrouw en evenmin zijn eerste biograaf De Raaf, maakt enige melding van het bijwonen van de Hoofffeesten door Kloos. Als hij aanwezig zou zijn geweest, mag je ervan uitgaan dat Perk dat, bijvoorbeeld in een brief aan neef Van Deventer, vermeld zou hebben.

Hij brak met Kloos, zoals hij tante Betsy op 25 april meldde.⁵³⁵ De veeleisende Kloos beperkte hem te veel in zijn bewegingsvrijheid. Perk concentreerde zich, na Mathilde, op een nieuwe 'liefde': Johanna Carolina Blancke.⁵³⁶ Aan haar droeg hij nu zijn verzen op. In *De Nederlandsche Spectator* van 3 september 1881 verschenen onder de titel 'Eene Helle- en Hemelvaart: Sonnettenkrans door Jacques Perk' tien sonnetten.⁵³⁷

Kloos moet al snel hebben ingezien dat hij en Perk qua karakter nogal van elkaar verschilden. Een halve eeuw na hun vriendschapsband zag Kloos in Perk de wat oppervlakkige, nonchalante bon vivant en zichzelf als de ietwat topperige denker:

hij [Perk] was in zijn conversatie altijd heel vlug sprekend, jongensachtig-grappig, maar zelden diep-in nadenkend, zodat hij vaak wel iets van een kind had, terwijl ik zelf, reeds destijds, zoals ik ook in mijn verdere leven gebleven ben, altijd maar door inwendig zat te peinzen, hem waarschijnlijk ten slotte zwaar-vervelend geleden heb.⁵³⁸

Om uiteindelijk voor zichzelf te erkennen dat Perk hem 'ten slotte allicht een beetje vervelend [is] gaan vinden'.⁵³⁹

Stuiveling stelt dat Perk na hun breuk zelfs een afkeer van hem had gekregen, zoals hij opmaakte uit verklaringen van Jacques' zusters tegenover hem.⁵⁴⁰ Opvallend is wel dat Kloos in mei, kort nadat zijn dagelijkse vriendschappelijke omgang met Perk tot het verleden behoorde, uit de Kerkstraat vertrok om een kamer in De Pijp te betrekken. Zo nam hij als het ware ook fysiek afstand van de plek die hem met Jacques verbond – Jacques die zelf overigens al na de zomer weer bij zijn ouders aan de Reguliersgracht introk.

Zoals Perk in Johanna Blancke een nieuwe Mathilde vond, zo stortte Kloos zich min of meer in de armen van Dora Jaspers. Zij werd zijn 'verloofde'; want de zusters van Jacques (Dora en Henriëtte) voor wie Kloos, zo veronderstellen wij, niet ongevoelig was, zou hij nu op Jacques' kamer niet meer treffen.⁵⁴¹

⁵³⁵ Brief van Jacques Perk aan Betsy Perk, d.d. 25 april 1881, in: Stuiveling 1959, p. 335.

⁵³⁶ Johanna of Joanna Blancke (1856-1937) zou op 18 augustus 1887 in het huwelijk treden met de arts Sybren Schippers (1842-1908).

⁵³⁷ *De Nederlandsche Spectator* van 3 september 1881, p. 314-315. Zie ook: Stuiveling 1959, p. 368 e.v. Johanna Blancke werd Joanna genoemd.

⁵³⁸ In: Kloos 1986, p. 129. Zie ook: Kloos, 'Denkend aan Jacques Perk', november 1931, p. 492. In 1931 schetste hij hun karakters, Perk aanroepend: 'Gij luimig-wisselend, vrolijk, ik fijn-peinzend reeds aan 't streven' en p. 493: 'Och, Jacques' soms ruwe Vriend wàs hij, spottend zonder rede vaak met leêgen lacht.'

⁵³⁹ Kloos, 'Nabetrachting', juni 1929, p. 649.

⁵⁴⁰ Stuiveling 1959, p. 229: 'Een indruk van de bezwaren bij Perks ouders [tegen zijn omgang met Kloos], en van de radicale afkeer bij Jacques nadat hij de vriendschap met Kloos in april 1881 had verbroken, dank ik aan mondelinge en schriftelijke mededelingen van de zusters van Jacques Perk: Mevrouw C.H. van Deventer-Perk destijds te Bergen, en Mevrouw A.F.W.L. Crimotel-Perk, te Parijs.'

⁵⁴¹ Catherine Henriëtte Perk (1863-1942).

Theodora Conradine Adrienne Perk (1860-1945)

9.6 De dood van Jacques Perk

'Laat ons eten, drinken en vroolijk zijn. Komt vóór het middagbrood – ten elven of zoo – Gij zult met open armen en monden worden ontvangen,' schreef Jacques aan Frank van der Goes.⁵⁴²

Jacques amuseerde zich in de zomer van 1881 in het huis van zijn pasgetrouwde zuster Dora Blancke te Loenen aan de Vecht waar hij Henri Samson en Frank van der Goes uitnodigde om langs te komen.

Kloos was ijverig aan de studie, zoals blijkt uit een brief van Charles van Deventer aan Van der Goes. Nadat Van Deventer had opgesomd wie er zoal op reis waren (V.d. Goes in Londen, Paap in Zwitserland, Van Deventer zelf in Parijs) vervolgde hij:

En Kloos nog 't verst van allen, beurtelings bij de geele golfen van de Tiber, of de rotsige kust van Attica.

Om zijn brief als volgt te eindigen:

Van Jacques kreeg ik een brief die me van jacht- en vischpartijen gewaagde. Hij schijnt zich een waardig nazaat van de Bataven te willen betoonen. Ik mag lijden dat hij ook maar wat gewerkt heeft. Waar moet het met hem heen, als hij niet slaagt in zijn examen. Heb jullie op je bezoek nog al goed geammuseerd?⁵⁴³

Later zal Chap nog wel eens aan zijn opmerking 'waar moet het met hem heen, als hij niet slaagt in zijn examen' terug hebben gedacht. Want toen Perk na die 'wilde' zomervakantie terugkeerde in Amsterdam speelde zijn oude kwaal, die zich op 31 januari '78 voor het eerst had geopenbaard, weer op. In die winter van 1878 gaf hij ineens bloed op tijdens een uitvoering van de zangvereniging Excelsior, waarin zijn 'liefje' van dat moment, Marie Champury, meezong. Die crisis ging voorbij, maar de ziekte werd niet bedwongen. De tuberculose zou na zijn verblijf in Loenen terugkomen.

Toen Kloos in oktober van Paap hoorde dat Jacques er slecht aan toe was, liep hij zo vaak hij kon langs de Reguliersgracht, waar Perk bij zijn ouders thuis op sterven lag. De 20ste schreef hij een tamelijk gedetailleerd verslag aan Vosmaer:

De toestand van Jacques Perk is zeer gevaarlijk. In den nacht van Dinsdag op Woensdag heeft hij niet geslapen, is erg benauwd geweest, en heeft van 7-2 zonder ophouden gehoest en opgegeven, terwijl hij aldoor in hevige koorst ligt. De docter geeft zelfs aan de oudelui weinig hoop en heeft een consult gehad met professor Stokvis, waarvan ik den uitslag nog niet weet, maar u zo spoedig mogelijk melden zal.

⁵⁴² Het kaartje van Jacques Perk 'Aan de Weledelgeboren Heeren Franc van der Goes + Henri Samson, Prinsengracht 293 Amsterdam' gedat. 'Loenen a/Vecht' 18 augustus, bevindt zich in het Van der Goes-archief 906, IISG. Zie ook: Stuiveling 1959, p. 359; Oerlemans en Janzen 1998a ('Laat ons eten, drinken en vrolijk zijn'), p. 30.

⁵⁴³ Brief van Charles van Deventer aan Frank van der Goes, d.d. 31 augustus 1881, Van der Goes-archief 817, IISG.

Ik geloof echter dat de oudelui niet geheel weten, hoe erg het is, en hy zelf vermoedt er niets van. O God, waarom schynt de zon nog!⁵⁴⁴

In de brief die Paap dezelfde dag naar Den Haag zond werd het bewustzijn van Jacques (al) anders ingeschat:

Van den heer Perk en van Kloos hoor ik, dat gij reeds in kennis zijt gesteld met de ziekte van Jacques. Het is een verschrikkelijke toestand. Hoop is er bitter weinig meer. Prof. Stokvis drukte zijn gering vertrouwen op een goede wending uit door te zeggen dat er vijf kansen waren van de honderd. Dit is uit zijn mond natuurlijk het vonnis. Jacques is zich volkomen bewust van het gevaar.⁵⁴⁵

Vanaf 23 september rapporteerde Kloos Vosmaer iedere dag met korte berichten over Perks toestand. Hij had alles van horen zeggen, want de dominee liet geen 'vreemden' toe aan het sterfbed van zijn zoon. Mogelijk lichtten Henriëtte of de uit Loenen overgekomen Dora Kloos en Paap in over het verloop van de ziekte van hun broer.

Op 24 september meende Paap dat het niet lang meer kon duren:

Arme Jacques! Het kan elk oogenblik gedaan zijn. Hij heeft hevige benauwdheden, tengevolge van het abses in de long. [...] Gister (zondag) avond zijn Kloos en ik voorbij het huis gewandeld; toen leefde hij nog.⁵⁴⁶

Op 1 november overleed Jacques Perk op 22-jarige leeftijd.⁵⁴⁷ Kloos onthulde later aan een journalist van *De Telegraaf* dat hij rond het sterven van Jacques een occulte ervaring had.⁵⁴⁸ En mogelijk heeft het hierna volgende sonnet betrekking op (het sterven van) Jacques

⁵⁴⁴ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 20 november 1881, in: Stuiveling 1939, p. 70.). Professor B.J. Stokvis (1834-1902), was hoogleraar in de Algemene Ziektekunde en Klinische Geneeskunde aan de Universiteit van Amsterdam.

⁵⁴⁵ Brief van Willem Paap aan Carel Vosmaer, d.d. 20 november 1881, Vosmaer-archief 2.21.271, 548 nr. 256, Nationaal Archief Den Haag).

⁵⁴⁶ Brief van Willem Paap aan Carel Vosmaer, d.d. 24 oktober 1881 in: Meijer 1959, p. 71. Ook Paap was, zoals wij zagen, een correspondent van Vosmaer. Zijn eerste in het Vosmaer-archief bewaarde brief dateert van 9 juni 1878 (Vosmaer-archief 2.21.271, 548 nr. 256, Nationaal Archief Den Haag).

⁵⁴⁷

Tot diepe droefheid van ons, van zijne zusters en zijn behuwdbroeder, overleed heden, in den ouderdom van 22 jaren onze veelbeminde eenige zoon Jacques Fabrice Herman, Student aan de Universiteit alhier.

Amsterdam

1 november 1881.

M.A. Perk

J.G.C. Perk –

Clifford Kocq van Breugel.

Overgenomen uit: *Amsterdamsche Courant*, donderdag 3 november 1881, eerste blad. De krant van zaterdag 17 december 1881 vermeldt de staat der overledenen te Amsterdam in de maand november. Aan tyfus stierven 5 personen, aan 'Bloedspuwing, Long- en Keeltering' (de ziekte – T.B.C. – waaraan Perk overleed –): 74 personen en aan 'Acute ziekten der ademhalingswerktuigen' 90 personen. Ziekten aan spijsverteringswerktuigen leverde 69 sterfgevallen op. De kindersterfte is onverminderd hoog.

⁵⁴⁸ Toen Jacques stierf hoorde Kloos kloppen op zijn deur.

Toen Jacques Perk op zijn ziekbed lag, dat zijn doodsbed zou worden, vroege dood, dien de jonge dichter in enkele zijner verzen had vóórgevoeld, sprak ik met hem over het leven hiernamaals. Wij beiden, hoewel niet zonder Godsgeloof, hoe zouden dichters dat ooit kunnen zijn, omhelsden geenerlei

Ik wil niet zeggen dat ik sterven zal
 Uit bittre droefenis om úw verscheiden,
 Ik wil mij liever in den dag verblijden
 Die is, niet denkend aan der dagen tal.

En 'k haat de lieden, die, met leêg geschal,
 Zich zelven, lang vooraf, ten grave wijden,
 En toch den slag des Lots, bij 't vallen, lijden,
 En lachend leven durven ná den val:

Mijn ziel werd door úw ziel uit nacht geheven
 In 't Licht, dat beiden tot één ziel ver smolt,
 En mag nu hoog in uwen luister zweven.

Zij valt, wanneer úw ziel u gaat begeven,
 Doch 't is haar één, of zij terugge-rolt
 In nachts des Doods of duistrer nacht van 't Leven.⁵⁴⁹

Twee dagen later ging Kloos op condoleancebezoek bij de familie. Tijdens dat bezoek kwam hij meer over het lijden van zijn vriend te weten. Zo hoorde hij nu dat Jacques ('de eenige mensch, dien ik oprecht en meer dan voorbijgaande heb liefgehad') de laatste dagen wel degelijk begreep te moeten sterven, maar smachtte naar het leven:

Heden morgen ben ik bij de familie Perk geweest. Jacques is Dinsdagmiddag om 5 uur gestorven. [...] In een benauwdheid schijnt hij [...] gebleven te zijn, ofschoon hij te zwak en te bewusteloos was, om het duidelijk te kennen te geven. Op het laatste oogenblik greep hij nog rond, naar de handen der omstanders, om er een kus op te drukken. Hij moet het in de laatste 14 dagen allerellendigst gehad hebben. Hij wist en begreep, dat hij dood moest, maar was te trotsch om het aan de omringenden te

bepaald dogma. Jacques Perk beloofde mij toen, wanneer het hem niet te veel zielrust zou kosten, mij na zijn lichamelijk sterven, zoo mogelijk, eenig teeken te geven. Het was avond en ik ging na een handdruk naar huis, niet vermoedend, dat ik hem niet levend zou weerzien. 's Nachts werd ik uit mijn slaap gewekt door een kloppen. Ik keek op en meenend, dat het mijn hospita was, riep ik 'Wie is daar?' Ik kreeg geen antwoord, druilde weer in. Kort daarna hoorde ik weder kloppen. Ik stond nu op, ging naar de deur, maar er was niemand. 's Morgens vroeg ik of iemand 's nachts geklopt had, tegen half drie. Doch niemand was aan mijn kamer geweest, voor zoover kon worden nagegaan. Ik ging mijn morgenwandeling maken en voorbij het huis van Jacques Perk komend, zag ik, dat de gordijnen neergelaten waren. Ik schelde aan, ging binnen en vernam het droevige bericht, dat dien nacht mijn dierbare vriend, de veelbelovende jonge dichter, tegen half drie overleden was.

De Franse correspondent die dit verhaal optekende in een verslag van een spiritistisch congres in Parijs, eindigde deze anekdote met de woorden: 'Ziedaar het verhaal van een zoo geloofwaardig man als Willem Kloos, sprekend over het verscheiden van zijn jongen, dierbaren vriend.' In: *De Telegraaf*, zaterdag 29 september 1900, avondblad. Romein 1967, p. 631 wijdt een heel hoofdstuk aan spiritisme of occultisme. Occultisme was in de decennia rond de eeuwwisseling namelijk 'in'. Kloos wisselde in zijn briefwisseling met Héléne Swarth occulte belevenissen uit. Swarth kreeg ook een occulte ervaring rond (zelfs nog voor) de dood van Kloos. Zie: Brouwers 1988, p. 77. Ook Perks tante, Betsy Perk, heeft op het tijdstip van Jacques' dood in haar woonplaats Luik een spiritistische ervaring.

⁵⁴⁹ Kralt 1995, p. 67. Dit sonnet wordt gedateerd 1881 en is voor het eerst verschenen in *De Nieuwe Gids* 1892-1893, deel I, p. 406. Kralt geeft als commentaar: 'Hoogstwaarschijnlijk een gedicht voor Jacques Perk, die een teringachtig gestel had en die niet verwachtte oud te zullen worden.'

laten merken: want hij smachtte naar het leven en trachtte door zijn wilskracht het stervensuur van zich af te wenden. [...] Hij was de eenige mensch, dien ik oprecht en meer dan voorbijgaande heb liefgehad. Wij waren ook de eenigen, die met elkander overweg konden, en elkaar begrepen: wij stonden volkomen geïsoleerd. Totdat de dwang der omstandigheden en onze eigene ἀτή ons van elkaar scheidde, schoon onze harten hetzelfde bleven.⁵⁵⁰

In een brief van later die maand (25 november):

Ik ben tegenwoordig rampzalig te moede, en eigenlijk al het geheele jaar, sinds Jacques en ik zich van elkander wendden. Hem heeft het ook geen goed gedaan: ik heb onder zijn papieren v.d. allerlaatsten tijd, een briefbegin gevonden aan my, aldus: 'Nee, ik houd het niet langer uit. Ik moet met je spreken, ik moet je schrijven, of ik word gek. Al te lang.' Toen kwam zijn trots weer boven, en hij ging niet verder.⁵⁵¹

In deze brieven aan de mentor van zowel Perk als Kloos valt een aantal zaken op. Allereerst: Kloos hield van Perk. Maar dat was, menen wij, geen lichamelijke en op (homo)erotiek gerichte liefde. Dan zou hij zich nooit in deze bewoordingen tegenover Vosmaer geuit hebben. De liefde tussen Perk en Kloos was een diepe vriendschap tussen mannen. Zo moeten wij de 'liefde' tussen Kloos en Perk begrijpen: als 'geestelijke omgang van het intellect en het gevoel voor schoonheid' en 'de inspanning van alle krachten, waar de mensch zich meê gelukkig maakt', zoals Verwey het in oktober 1885 in een artikel over de sonnetten van Shakespeare in *De Nieuwe Gids* zal formuleren.⁵⁵²

Een andere opvallende passage in zijn brief aan Vosmaer is: 'Wij waren ook de eenigen, die met elkander overweg konden, en elkaar begrepen: wij stonden volkomen geïsoleerd. Totdat de dwang der omstandigheden en onze eigene ἀτή ons van elkaar scheidde, schoon onze harten hetzelfde bleven.' Op welke 'dwang der omstandigheden' doelde Kloos? Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk te geven. In paragraaf 11.6 zullen wij een voorzichtige poging doen.

Op verschillende plekken in zijn 'memoires' memoreerde de oudere Kloos de verwijdering tussen hem en Jacques Perk. Soms verbond hij in die herinneringen de doodswil die bij Perk zo sterk zou leven.⁵⁵³

⁵⁵⁰ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 3 november 1881, in *Stuiveling* 1939, p. 72-73. En ook: *Stuiveling* 1959, p. 399 e.v. ἀτή is: verblinding.

⁵⁵¹ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 25 november 1881, in *Stuiveling* 1939, p. 94. Ook in Van Eeten 1963, p. 33. De brief waar Kloos het over heeft, is nooit teruggevonden.

⁵⁵² Verwey 1885, p. 83. Op dit artikel zullen wij in het tweede deel terugkomen.

⁵⁵³ *Stuiveling* 1957, p. 152-153:

Toen hij [Perk] op een avond met Kloos uit het opgeschoven raam hing te kijken naar de achtertuinen, en allerlei vertelde over zijn bestaan in de laatste jaren, hoestte hij twee-, driemaal. Op Kloos z'n vraag of hij verkouden was, antwoordde Jacques dat hij een teringachtig gestel had en wel niet oud zou worden. Maar hij had géén zin naar binnen te gaan en het raam te sluiten, waarom zou hij: 'Leven is wel plezierig, maar doodgaan is ook wel prettig'.

In Kloos 1986, p. 128 staat een variant van dit verhaal. En zie ook Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 69 e.v., waarin eveneens het eigenaardige verhaal voorkomt van de klopgeest in Kloos' kamer op het moment van Perks overlijden. Uit de andere brieven van Perk blijkt niets van een suïcidaal gedrag, sterker nog: in 1881 schreef Kloos aan Vosmaer dat Perk 'smachtte naar het leven'.

In 1924 correspondeerde Kloos met de classicus Maurits Benjamin Mendes da Costa (1851-1938), een oude vriend uit de jaren tachtig. Deze vroeg Kloos om inlichtingen voor een artikel over het gezelschap Flanor waarin Jacques Perk tot zijn verbazing ontbrak. Kloos antwoordde hem:

In de zomer van 1881 was J. P. niet te A., maar logeerde bij zijn zwager J. Blancke [de broer van Joanna Blancke in mei 1881 getrouwd met Jacques zuster Dora]'. Daar liep Perk de ziekte op die zich in 1879 reeds had aangekondigd.⁵⁵⁴ Zijn kwaal werd tot ontwikkeling gebracht door met bloote beenen in het water staande, te visschen. Teruggekeerd te A. voelde hij zich ziek, en daar hij niets om het leven gaf (hij zei eens tegen mij 'leven is wel prettig, maar doodgaan is óók lekker') nam hij zich ook verder niet in acht en wordt zijn ziekte op 22 September definitief.⁵⁵⁵

Het is de vraag of Perks 'oneliner', dat doodgaan ook lekker is, serieus moet worden genomen. Integendeel: Perk gedroeg zich vaak als een bon vivant en klemde zich juist aan het leven vast zoals Kloos zelf in de dagen van Perks sterven aan Vosmaer berichtte.⁵⁵⁶

Leven en dood waren wel thema's die tijdens Kloos' hbs-tijd veel aan de orde kwamen in de gesprekken van de pubers. Kloos herinnerde zich de discussies op de kamer van Herman Dieperink 'over Leven en Dood en soortgelijke kwesties, bijvoorbeeld de persoonlijke onsterfelijkheid'.⁵⁵⁷ En ook in de K.O.D. spraken de jongelui daarover.

Ik herinner mij een avond van een vergadering op onze club K.O.D. (Kennis Ons Doel), waarop met plechtigen ernst door de 14- en 15-jarigen bij stemming werd uitgemaakt, of de onsterfelijkheid der ziel al of niet bestond. De notulen van dien gedenkwaardigen avond liggen nog voor mij,

vertelde Mr. Lind zijn gehoor in zijn feestrede ter gelegenheid van het halve eeuwfeest van de Amsterdamse hbs.⁵⁵⁸

Perks wat bravoureachtige opmerking over het plezierige van doodgaan, gevolgd door zijn daadwerkelijk sterven, bracht Kloos er kennelijk toe de zelfmoord van Beckering te verbinden met Perks dood.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Kloos schreef 1879, maar in januari 1878 openbaart zich voor het eerst Perks longziekte. Hij geeft bloed op tijdens een concert in de Lutherse kerk. Zie hiervoor ook: Meijer 1972, p. 8 e.v.

⁵⁵⁵ Brief van Willem Kloos aan Mendes Da Costa d.d. 29 april 1924, in: Mendes Da Costa-archief, Universiteitsbibliotheek Amsterdam (BC), XX K 4/47/5. De 'oneliner' die Kloos hier te berde brengt is dus dezelfde als in de biografie van Stuiveling. Dat Perk zich die zomer te Loenen bijzonder amuseerde blijkt ook uit de brieven die hij aan Van der Goes en Van Deventer schreef. Zie hiervoor: Oerlemans en Janzen 1998 ('Laat ons eten, drinken en vrolijk zijn'), p. 30-31.

⁵⁵⁶ Zie noot 460.

⁵⁵⁷ Michaël 1963, p. 318.

⁵⁵⁸ *Eerste HBS met 5-jarigen cursus te Amsterdam*, p. 35. Waar deze notulen zich nu bevinden, hebben wij helaas niet kunnen achterhalen.

⁵⁵⁹ Meijer 1975 suggereert dat Jacques Perk zelfmoord heeft gepleegd. Volgens Meijer was Perk een gezonde knaap die genezen was van tuberculose; dus ligt, meent Meijer, zelfmoord voor de hand (p. 33).

9.7 'Iris'

Van Perks vriend H.C. Muller verscheen in *De Nederlandsche Spectator* een gedicht bij de dood van Perk. In dat 'In Memoriam' verbond Muller Perk met 'Iris'.

In Memoriam
Jacques Perk
† 1 november 1881

Ik ben geboren - zong hij eens - uit
zonnegloren,
En Iris lachte, toen die stem weerklonk,
't Was of haar kleed, bezaaid met
glansen, blonk
Van nieuwen luister, om dat strevens
lied te hooren.

Doch d'avondstond verscheen, uit
licht en floers geboren,
En nijdig joeg
hij al dien kleurenpronk
Uiteen, en Iris scheidde met een lonk
Van d' aarde, en 't blij gezang der
Voog'len ging verloren.

Toen zweeg ook zijne stem, doch met
een laatst gefluister,
Gelijk de laatste zonnestraal den
dag,
Zoo groette 't leven zij, en stierf
toen weg in 't duister.

En zachtkens sloot hij zijn oogen,
stervensmoede,
Maar om zijn lippen speelde nog een
lach,
De lach van Iris, droom van 't eeuwig
schoon en goede!⁵⁶⁰

Met het rangschikken van Perks 'Iris' onder de mooiste verzen die hij kende, bevond Muller zich in het illustere gezelschap van zowel Herman Gorter als Willem Kloos.⁵⁶¹

Vooraf de laatste hechtte bijzondere waarde aan dit gedicht van Perk, dat in *De Tijdspiegel* van oktober 1881 verscheen met de opdracht 'Der eerwaarde jonkvrouwe Joanna C.B.'. Kloos

⁵⁶⁰ Kloos, 'In Memoriam Jacques Perk', *De Nederlandsche Spectator*, 5 november 1881, p. 387.

⁵⁶¹ Stolk 1999, p. 240.

wist echter zeker dat Perk het gedicht niet aan Joanna Blancke had opgedragen, zoals hij eind februari 1882 aan Vosmaer meedeelde.⁵⁶²

'Iris' zoals ieder reeds uit den inhoud kan opmaken, *maar zooals ik stellig weet*, heeft hoegenaamd niets met Johanna te maken. Er ligt een tragoedie achter Iris, die volspeeld was, toen hij Johanna nauwelijks had leeren kennen, en die 't voor mij te pijnlijk is om weer op te rakelen. Het heeft lang geduurd eer hij zijn aandoeningen tot kunst kon verheffen, en Johanna was de toevlucht, de haven, waar hij rust voor zijn lijden hoopte te zullen vinden. De opdracht is ook een nagedachte, daar het handschrift van den Tydspiegel, volgens welke Iris gedrukt is, ze nog niet heeft. Eerst bij de correctie is ze eraan toegevoegd, met het opschrift 'aan Johanna.'⁵⁶³

Deze passage roept een aantal vragen op, maar verwijst hoogstwaarschijnlijk naar de 'pijnlijke' breuk tussen Kloos en Perk, aldus Van Halsema.⁵⁶⁴ Er is echter ook een andere lezing mogelijk.

In het Van der Goes-archief bevindt zich een in het handschrift van Perk geschreven sonnet opgedragen 'Aan Eduard Daniel Samson gestorven 2 Mei 1878', met als motto 'Wi sari hati de membre joe'.

[Onze bedroefde harten gedenken jou]

Wie hem, het kind uit 't verre Westen zagen:
Den slanken jongling met die bronzen kaken
Dat flonkrend oog, dien mond, die lach...zij spraken:
O, Jonglingsschoon! Gezondheid! Lentedagen! –

Wordt niet een eik in 't onweêr weggeslagen?
Kan niet een zucht de rijpe roos mismaken? –
Hij leefde, en sliep om nimmermeer te ontwaken!
Geknakte stam, werd hij van ons gedragen. –

Zijn dorre hand plukte eenmaal in de gaarde
Des levens bloemen: tolken van het leven,
En van de liefde die hem omwaarde.

Die bloemen, heengespreid naar alle zijden,
Die hebben wij ten krans door-één-geweven:
U, Samson! Willen wij dien bloemkrans wijden! –⁵⁶⁵

⁵⁶² Zie ook o.a.: Van Halsema 2003, p. 54 e.v. Stuiveling 1963, p. 9 stelt: 'Het is inderdaad niet uitgesloten dat Willem Kloos en Joanna C. Blancke béiden hun aandeel hebben gehad in de melancholie waarvan de Iris vervuld is; niet uitgesloten dus, dat de hier verzinnebeelde absolute eenzaamheid Perk bewust is geworden na een dubbele ervaring: de zelf gewilde, maar daarom niet minder pijnlijke breuk met Kloos [...] en de niet gewilde, daardoor nog pijnlijker verwijdering van Joanna.' Wij vragen ons af of de verwijdering van Kloos echt zo intens pijnlijk was. De wederzijdse vrienden hebben er in ieder geval geen woorden vuil aan gemaakt.

⁵⁶³ Brief van Kloos aan Vosmaer, d.d. 25 februari 1882, in: Stuiveling 1939, p. 139.

⁵⁶⁴ Van Halsema 2010 ('Verlangen naar de eendere ander'), p. 187.

⁵⁶⁵ Van der Goes-archief 908, IISG. Hier geciteerd uit: Stuiveling 1958, p. 162.

Eduard Samson was, sinds zijn komst in 1876 uit West - Indië, één van de kostjongens in het huis van de familie Perk. Hij was een jongere broer van Henry Gilius Samson (1856-1921), die later een belangrijke arts in de kring van de Tachtigers zou worden. Henry was zijn broer voorgegaan in de overtocht naar Patria.

Dominee Perk had zich twee jaar daarvoor als gevolg van onverstandige beleggingen genoodzaakt gezien zijn statige pand aan de Herengracht te verruilen voor een ruimer huis aan het Haarlemmerplein met het oogmerk jongens in de kost te nemen.⁵⁶⁶

In dat huis speelde zich op 2 mei 1878 een drama af. Eduard Daniël Samson (1858-1878), nog geen twintig jaar oud, overleed plotseling. Het hoe en waarom blijft onduidelijk. De bronnen spreken elkaar op het punt van de doodsoorzaak tegen. Zelfmoord lijkt het waarschijnlijkst.⁵⁶⁷

'Eene korte ongesteldheid,' stond als doodsoorzaak vermeld in de door Henry Samson geplaatste rouwadvertentie.⁵⁶⁸ Perks onmiddellijke reactie op Samsons dood, die hij in een brief en briefkaart aan Chap van Deventer toevertrouwde, is door Van Deventer vernietigd. Wel scheef Charles (Chap) van Deventer in zijn commentaar dat hij Perk de onaangename en ruwe toon van beide epistels verweet.⁵⁶⁹ Maar, ging Van Deventer verder: 'Een onomwonden *amende honorable*' was op 17 mei 1878 Perks antwoord: 'Niet onverschilligheid omtrent Samson was de oorzaak van die ongelekte briefkaart. Integendeel, zooals ik zeide, is S. bijna twee jaren mijn contubernaal geweest.'⁵⁷⁰ Waarmee Perk duidelijk wilde maken dat de dood van Samson hem wel degelijk diep aangreep.

Op de dag van Edy Samsons begrafenis ontbrak Perk. Hij lag ziek op bed. In februari van dat jaar, stelden wij al eerder, had hij zijn eerste bloedspuwing en zijn herstel verliep maar moeizaam.

Deze plotselinge dood (zelfmoord) moet op Jacques een onuitwisbare indruk hebben gemaakt die hem jarenlang achtervolgde; een emotie die hij ongetwijfeld met Kloos heeft gedeeld. Kloos leed onder eenzelfde ervaring en dat maakte het voor hem 'pijnlijk' de 'tragedie' die 'achter Iris' schuilging in een brief aan Vosmaer op te rakelen. Het lijkt niet waarschijnlijk dat Kloos met deze 'tragedie' die hij niet wilde oprakelen doelde op de verwijdering tussen hem en Perk. Daarover had hij immers Vosmaer al op 25 november 1881 geïnformeerd in de brief

⁵⁶⁶ Eduard Daniel Samson, ingeschr. 19 september 1876, geboren 6 mei 1858 te Paramaribo. Overleden 2 mei 1878, Stadsarchief Amsterdam.

⁵⁶⁷ In het Samson-archief (Universiteitsbibliotheek Amsterdam) bevindt zich een foto sign. Gu/11 voorstellende Eduard Samson met de aantekening van onbekende had: 'Henry Gilius Samson broer Eduard in zelfde tijd als Henry G. naar Nederland gekomen. In huis bij familie Perk, studeerde voor notaris, doch heeft zelfmoord gepleegd.'

⁵⁶⁸ Rouwadvertentie in het *Algemeen Handelsblad*, 5 mei 1878:

Den 2den mei ll. overleed ten huize van ds. M.A. Perk, na eene korte ongesteldheid en in de ouderdom van twintig jaren mijn hartelijk geliefde eenige Broeder EDUARD DANIEL Amsterdam 5 mei 1878 H.G. SAMSON Eenige kennisgeving.

De volgende advertentie getuigt van een nauwe band tussen Henri Samson en de familie Perk:

Voor de vele bewijzen van deelneming ondervonden bij het overlijden van mijn Broeder EDUARD, betuig ik, ook namens mijne dierbare Ouders en den Heer en Mevrouw M.A. Perk, mijn hartelijken dank.
H.G. SAMSON
Amsterdam, 1 juli 1878 *Eenige kennisgeving*

Centraal Bureau voor Genealogie. Samson tot 1970; p. 3

⁵⁶⁹ *De Gids* 1916, deel III, p. 205.

⁵⁷⁰ Idem

waarin hij liet weten: 'Ik ben tegenwoordig rampzalig te moede, en eigenlijk al het geheele jaar, sinds Jacques en ik zich van elkander wendden.'⁵⁷¹ Maar zo dramatisch was deze scheiding niet; de wederzijdse vrienden hebben er althans in hun correspondentie, geen enkele aandacht aan besteed.

Het sonnet voor Samson ontbeert nog de brille van Perks latere gedichten en haalt zeker nog niet het niveau van zijn 'Iris', maar dat maakt het niet onmogelijk dat Perk in 'Iris' voortbouwde op de gedachten die hij na het overlijden van Edy Samson op papier zette.

Op oudere leeftijd schreef Dora Blancke een opstel dat zich nu in het Letterkundig Museum bevindt. In zijn boek *'t Geluk uit eigen keus. Jacques Perk en zijn zuster Dora*, besteedde Jaap Meijer hier aandacht aan. Zijn gevolgtrekking dat (ook) Perk zelfmoord zou hebben gepleegd, kunnen wij, niet volgen, maar het opstel van Dora geeft aardige informatie. Veel woorden worden gewijd aan huisgenoot Edy: 'Edy kwam als tweede pleegbroer' en 'Edy trok tot zich alle moederzorgen - Hij steelede moeders meelijdend hart.' Even verderop schreef zij:

De schrale, gele jongeling groeide tot een prachtig man vol sotten lach en dommen kout. Hij zoog de tranen op, die hij deed vloeien. Al kon 't meelijdend hart van moeder zoóveel boosheid niet vermoeden – Jacques doorzag! – En Edy toetste één voor één, maakte allen ongelukkig door 't spelen met haar hart.

Hier wordt naar onze smaak een charmeur beschreven, die in staat was mensen uit zijn directe omgeving in te palmen. Dat maakte hem soms 'a devil in disguise'. Hij en Jacques hadden dan ook wel eens slaande ruzie:

Jacques, hoog boven 't hoofd, de arm geheven, hield in zijn hand een stoel, voor Edy stond hij zoo; die duivelsch lachte.
De goede God nam Edy tot zich!
Door dit plotseling afgeknotte leven stond 't oog van Jacques zeer duidelijk geschreven
Oordeelt niet-haat niet!⁵⁷²

Er is in dit verhaal geen sprake van een ziekte voorafgaande aan de dood van Edy. Dat maakt zelfmoord niet onwaarschijnlijk.

Opvallend is ook dat Dora het in haar verhaal eerst over 'Iris' heeft en pas daarna Joanna Blancke opvoert. 'Iris' was een gezang voor Jacques zelf:

Naar 'd Ardennen ging, nu Jacques en Willem!
Jacques was dartel, dol en levensblij.
Volmaaktheid was nabij!

En 'Iris' werd gezongen!
Jacques voelde haar schoonheid
en haar kracht en zei:

⁵⁷¹ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 25 november 1881, in: *Stuiveling* 1939, p. 94. Zie ook noot 551.

⁵⁷² Aanwezig in Perk-archief P 3363 H5 Letterkundig Museum.

'Ge wordt beroemd door mij!
Hij zong en zong alleen

Op 't rythmus van Beethoven maneschijnadagio
Zong hij de 'Iris' voor hém alleen.
Een glans in 't oog alsof de hemel zich weerkaatste –
gezeten op de stoelen canapé –
bij ieder woord sloeg hij de maat.

De 'Iris' was Jacques zelf!

Jacques kreeg een broer [Jan Blancke]–
een stille wens vervuld.
Jacques minde hem met broederlijke min.
Hij bracht nieuw leven aan, lach, scherts en nieuwe taal.

't Was volle vrede – 't was levenslust.

En met zijn zusters man kwam ook Joanna.⁵⁷³

Voor het Kloos-onderzoek is bij dit alles van belang dat de brief die Kloos eind februari 1882 aan Vosmaer schreef over Perks 'Iris' een andere wending krijgt. 'Iris' is niet alleen de dichtsterlijke weerslag van de onmogelijkheid van liefde, maar eveneens van een emotie die ook bij Kloos speelde en in dat licht ging 'Iris' over Jacques zelf. In zijn 'In Memoriam Jacques Perk' in *De Nederlandsche Spectator* van 19 november wijdde Kloos een belangrijke passage aan de poëtische bron van 'Iris':

Deze aangrijpende klacht om verloren liefde is gehuld in het kleed eener mythe, die, bij Alkaios bewaard en door Nonnos weder opgenomen, niet aan een loutere speling der fantasie, maar aan de waarneming der natuur haar oorsprong te danken had. Als Zefier [de westenwind!] gaat waaien en Iris onder een vruchtmakenden regen opkomt, dan wordt de levenskracht der aarde uit haar sluimer gewekt, en de bodem begint weder te groenen. Daarom stelde de Lesbische zanger het ook voor, alsof Eros, de machigste aller goden en de oorsprong van alle leven, uit de vereering van Iris en Zefier geboren was. Zulk een vergeestelijking van natuurverschijnselen was voor de t een poëtisch geloof, maar wordt voor ons dikwerf, vooral in het geval van navolgingen, een op het woord geloofde poëzie.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Perk-archief P 3363 H5 Letterkundig Museum.

⁵⁷⁴ Iris was de godin van de regenboog. Ze was boodschapper van de goden, net als Hermes. Waar Hermes vooral Zeus diende, hielp Iris vaak diens vrouw Hera. Wanneer Iris uit de hemel naar de aarde kwam, werd een regenboog zichtbaar. Iris was een gevleugelde godin. Alkaios (7e eeuw v. Chr.) was een Griekse lyrische dichter uit de Archaïsche periode. Nonnos of Nonnus was een Grieks dichter uit de 5^e eeuw v. Chr. Volgens Alkaios was Eros de zoon van Iris en Zephyr (de westenwind). Veenman 2009 schrijft over 'Iris' op p. 242:

Hierin [in Perks 'Iris'] beschrijft de regenboog (Iris) haar eenzame bestaan en haar onmogelijke liefde voor de westenwind (Zefyrus). Zijn kennis van de mythe [...] ontleende Perk vermoedelijk niet aan Alcaeus of Nonnus, de antieke bronnen van de mythe, maar aan een naslagwerk, de *Griechische Geschichte* van Preller. Belangrijk echter is te weten dat het gedicht 'The Cloud' van de Engelse romantische dichter Shelley

In zijn 'Inleiding' bij Perks verzen schetste Kloos de *persoonlijke* achtergrond van 'Iris': 'Jacques Perk had geleden, wat hij zong, en er lacht door de *Mathilde* eene idylle uit het leven, zooals er achter Iris de tragedie van een menschenhart wenkt.' Welke tragedie er volgens Kloos achter 'Iris' lag, hield hij voor zich, zoals hij dat ook in zijn brief aan Vosmaer van 25 februari 1882 deed.⁵⁷⁵

Nadat Perk en Kloos zich van elkaar hadden afgewend, schafte Kloos op 6 mei 1881, precies een jaar na zijn ontmoeting met Perk in de Kalverstraat, een boekje aan dat hij tot 1883 gebruikte en waarin hij verschillende gedichten overschreef. Van Halsema laat aan de hand van dat boekje zien welk belang Kloos aan 'Iris' hechtte. In dat boekje kopieerde Kloos zes gedichten waarvan, in de woorden van Van Halsema, Perks 'Iris' het pièce de résistance vormde.⁵⁷⁶

de voornaamste inspiratiebron van Perk was.

En, voegen wij daaraan toe, in 1819 schreef Shelley zijn 'Ode to the West Wind':

O Wild West Wind, thou breath of Autumn's being,
Thou, from whose unseen presence the leaves dead
Are driven, like ghosts from an enchanter fleeing

⁵⁷⁵ Uit deze brief is eerder geciteerd. Zie onder andere noot 563. Stolk 1999, p. 258 somt de discussie over 'Iris' op:

De ontstaansgeschiedenis van 'Iris' is beschreven door G. Stuiveling in: *De wording van Perks 'Iris'*. C.F.P. Stutterheim vergeleek dit gedicht met 'The Cloud' van Shelley en leverde flinke kritiek op Perks gedicht in: 'Perk's "Iris" en Shelley's "The cloud"'. Een reactie op dit artikel (en op Stuivelings studie over de wording van dit gedicht) kwam van K. Meeuwesse: 'Perks Iris', waarin hij ingaat op de biografische achtergronden van dit gedicht, een onderwerp dat ook J. Meijer aansnijdt in *Jacques Perk en Willem Kloos 1881*, dat behalve over 'Iris' ook over 'Eene helle- en hemelvaart' handelt. Een interpretatie van 'Iris' leverde ook E. Willems met 'Van spraak moet Iris het hebben'. Hierop, alsmede op de studies van Stutterheim en Meeuwesse, reageerde J.M. Westenbroek in 'Iris bepaalt haar eigen maat'.

⁵⁷⁶ Van Halsema 2010 ('In onzichtbare gemeenschap met Jacques Perk'), p. 183-203.